

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΣΠ. ΒΕΡΒΕΝΙΩΤΗ

ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ ΤΟΥ ΚΟΛΛΕΓΙΟΥ SAINT PAUL
Πτυχιούχου τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τῶν Ἀθηνῶν
Ancien élève τῆς Φιλολογικῆς Σχολῆς τῶν Παρισίων
Ἐπαινεθέντος ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἀθηνῶν

Η ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΗ ΤΟΥ ΝΤΕΚΑΡΤ

«C'est proprement avoir les yeux fermés, sans tâcher jamais de les ouvrir, que de vivre sans philosopher».
(Ντεκάρτ : Αἱ ἀρχαὶ τῆς Φιλολογίας)

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ 1948
ΤΥΠΟΙΣ : Γ. ΣΕΡΜΠΙΝΗ
ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΕΟΥΣ 33

Ε.Υ.Δ. τῆς Κ.τ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

**Ἀφιερώνεται εἰς τὸν ἀδελφόν μου Ἀντώνιον
συνεργάτην μου εἰς τὴν διάδοσιν τῶν ἰδεῶν τοῦ Ντεκάρτ**

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἡ φιλοσοφία εἶναι ἐπιστήμη ; Γνωρίζομεν, ὅτι εὐθύς ὡς θὰ εὕρωμεν ἕν ἀντικείμενον δυνάμενον νὰ μελετηθῆ, πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ὑπάρχει μία εἰδικὴ ἐπιστήμη διὰ τὴν μελέτην τοῦ ἀντικειμένου τούτου. Ὑπάρχει λοιπὸν διὰ τὴν φιλοσοφίαν τὸ ἀντικείμενον τοῦτο ; Ὑπάρχει. Χωρὶς δισταγμὸν λοιπὸν λέγομεν ὅτι ἡ φιλοσοφία εἶναι ἐπιστήμη.

Τὶ εἶναι ἐπιστήμη ; Πρὶν νὰ γνωρίσωμεν τὸ ἀντικείμενον τοῦτο τῆς φιλοσοφίας, ἄς ἴδωμεν τὶ εἶναι ἐπιστήμη. Ἐνθυμούμεθα ὅτι τὸ ζήτημα τοῦτο ἀπασχόλησε τὸν Πλάτωνα εἰς τὸν διάλογον Θεαίτητος, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐδόθησαν οἱ τρεῖς ἀκόλουθοι ὁρισμοὶ -ῆς ἐπιστήμης : α' ἐπιστήμη εἶναι ἡ αἴσθησις (151e—187b), β' ἡ ἀληθοῦς διάνοια (187b—201d). γ' ἡ ἀληθοῦς διάνοια συνοδευομένη ὑπὸ τοῦ λογικοῦ (201e—210a). Ὁ Ἀριστοτέλης ὑπῆρξε εὐτυχέστερος εἰς τοῦτο παραδίδων εἰς ἡμᾶς σαφέστερον ὄρισμόν τῆς ἐπιστήμης. Ἡ ἐπιστήμη, λέγει ὁ Ἀριστοτέλης, ἐξετάζει τὸ διατὶ καὶ τὸ πῶς τῶν πραγμάτων. Ἐὰν ὅμως θέλωμεν νὰ ἔχωμεν τὸν σημερινὸν ὄρισμόν τῆς ἐπιστήμης : ἐπιστήμη εἶναι ἡ γνῶσις τῆς συμφωνίας τῶν ἰδεῶν πρὸς τὰ πράγματα.

Ποῖον τὸ ἀντικείμενον τῆς φιλοσοφίας ; Οἱ ὁπαδοὶ τοῦ θετικισμοῦ, τοῦ κριτικοῦ πνεύματος καὶ τοῦ ἱστορικοῦ πνεύματος ἀρνοῦνται νὰ παραδεχθοῦν τὴν φιλοσοφίαν ὡς ἐπιστήμην εἰδικήν, ἀφοῦ δὲν ἔχει εἰδικὸν ἀντικείμενον, ἀλλ' ἐξετάζει τὰς αἰτίας τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν.

Ἄς ἐξετάσωμεν τὰς ἐπιστήμας διὰ νὰ ἴδωμεν μήπως ὑπάρχει κάτι τὸ ὁποῖον δὲν ἐξετάζεται ἀπὸ τὰς ἐπιστήμας αὐτὰς καὶ εἶναι τοῦτο τὸ ἀντικείμενον τῆς φιλοσοφίας. Ἐὰν ρίψωμεν ἕν βλέμμα γύρω μας, θὰ ἴδωμεν ὅτι ὑπάρχουν σώματα ἐνόργανα ἢ ζῶντα καὶ

ΕΡΕΥΝΗΤΗΡΙΟΝ Κ.Τ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

σώματα ανόργανα. Ὑπάρχουν λοιπὸν δύο εἴδη ἐπιστημῶν δι' αὐτὰ τὰ σώματα, ἡ ἐπιστήμη τῶν ζώντων ὄντων ἢ ἡ βιολογία, καὶ ἡ ἐπιστήμη τῶν ἀνοργάνων ὄντων, δηλ. ἡ φυσική.

Ἐπειδὴ ὁμως ἔχομεν δύο εἰδῶν ὄργανικὰ ὄντα τὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῶα, ἔχομεν δύο βιολογικὰς ἐπιστήμας, τὴν βοτανικὴν καὶ τὴν ζωολογίαν. Ἐκτὸς τῶν ἐπιστημῶν τούτων ἔχομεν τὴν ἀστρονομίαν καὶ πρὸς τούτοις τὴν ἐπιστήμην τῶν ἀριθμῶν.

Δὲν ὑπάρχουν λοιπὸν παρὰ αἱ ἐπιστήμαι αὗται τοῦ φυσικοῦ κόσμου ;

Ἡμεῖς οἱ ὅποιοι ρίπτωμεν τὸ βλέμμα γύρω μας διὰ νὰ ἐξετάσωμεν τὰ πράγματα τὰ ὅποια μᾶς περιβάλλουν μήπως λησμονοῦμεν κάτι ; Δὲν λησμονοῦνεν τὸν ἄνθρωπον ; ὁ ὅποιος ἀνήκει μὲν εἰς τὴν ζωολογίαν, ἐξεταζόμενος ὡς ζῶον, ἐξεταζόμενος ὁμως ὡς ὄν πεποικισμένον μὲ τὰς πνευματικὰς καὶ ἠθικὰς ιδιότητης, ἀποτελεῖ τὸ ἀ ν θ ρ ῶ π ι ν ο ν π ν ε ὺ μ α. Λέγοντες δὲ ἀνθρώπινον πνεῦμα δὲν πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν μόνον τὰς πνευματικὰς λειτουργίας τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' ὅλας ἐκείνας τὰς ὁποίας ἐννοεῖ ὁ Ντεκάρτ εἰς τὴν λέξιν σκέπτομαι (2α Μετ. Σκ. § 7) : «Τί ἐννοῶ λέγων πρᾶγμα σκεπνόμενον ; Εἶναι ἓν πρᾶγμα τὸ ὅποιον ἀμφιβάλλει, ἀκούει, βεβαιοῖ, ἀρνεῖται, θέλει, δὲν θέλει, φαντάζεται καὶ αἰσθάνεται».

Εὔρομεν λοιπὸν ποῖον εἶναι τὸ ἀντικείμενον τῆς φιλοσοφίας. εἶναι τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα. Αὐτὸ καὶ μόνον θὰ ἦτο ἀρκετὸν διὰ νὰ θεωρηθῇ δικαιολογημένη ἡ ὑπαρξις τῆς φιλοσοφίας ὡς ἐπιστήμης. Ἀλλὰ δὲν εἶναι τοῦτο τὸ μόνον ἀντικείμενον τῆς φιλοσοφίας. ἀλλὰ καὶ αἱ πρῶται ἀρχαὶ καὶ αἱ αἰτίαι.

Ἐκ τούτου προκύπτουν δύο εἴδη φιλοσοφίας : ἡ φιλοσοφία τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος καὶ ἡ πρώτη φιλοσοφία ἢ μεταφυσική.

Ἐκτὸς τῶν εἰδικῶν τούτων ἀντικειμένων ὅλοι γνωρίζομεν ὅτι ἡ φιλοσοφία ἔχει σχέσεις μὲ ὅλας τὰς ἐπιστήμας. Σχέσεις αἱ ὁποῖαι διαιροῦνται εἰς γενικὰς καὶ εἰδικὰς. Προκειμένου περὶ τῶν γενικῶν σχέσεων ἡ φιλοσοφία σπουδάζει πρῶτον τὰς βασικὰς ιδέας ὡς ιδέας, αἱ ὁποῖαι εὐρίσκοντι εἰς κάθε ἐπιστήμην, καὶ δεύτερον σπουδάζει τὰς μεθόδους διὰ τῶν ὁποίων αἱ ιδέαι αὗται ἀνεπτύχθησαν εἰς ἑκάστην ἰδιαιτέραν ἐπιστήμην.

Προκειμένου περὶ τῶν εἰδικῶν σχέσεων παρατηροῦμεν ὅτι ἡ φιλοσοφία εἰς τὰ μέρη της σχετίζεται μετὰ τῆς φυσιολογίας, ἡ λο-

γική μετὰ τῶν μαθηματικῶν, ἢ ἠθική μετὰ τῆς νομολογίας, ἢ πολιτική μετὰ τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας, ἢ αἰσθητική τέλος σχετίζεται μὲ τὰς τέχνας.

Πρέπει ὁμως νὰ κατανοήσωμεν ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον λέγει ὁ Μέρξον : « Ἡ φιλοσοφία δὲν εἶναι σύνθεσις τῶν ἰδιαιτέρων ἐπιστημῶν, εἰάν κάποτε περικλύει τὰ ἀντικείμενα μὲ τὰ ὁποῖα ἀσχολεῖται ἡ ἐπιστήμη ἢ εἰάν φέρῃ τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐπιστήμης εἰς ὑψηλότερον βαθμὸν γενικότητος... Ἡ ἐργασία διὰ τῆς ὁποίας ἡ φιλοσοφία φαίνεται νὰ ἀφομοιῇ τὰ ἀποτελέσματα τῆς θετικῆς ἐπιστήμης, δὲν εἶναι σύνθεσις ἀλλὰ ἀνάλυσις ». (Ἡ σκέψις καὶ τὸ κίνητρον σελ. 156—158).

Ποῖος ὁ σκοπὸς τῆς φιλοσοφίας ;

Πρὶν νὰ εἴπωμεν περὶ τοῦ σκοποῦ τῆς φιλοσοφίας, φερόμενοι ἀπὸ τὰ πράγματα, ἐκφράζομεν μίαν πρωτότυπον ἐρώτησιν : μήπως ἡ φιλοσοφία εἶναι διὰ τοὺς φιλοσόφους καὶ οἱ φιλόσοφοι διὰ τὴν φιλοσοφίαν ; ὅπως νομίζουν μερικοί. Συγγραφεὺς φιλοσοφικοῦ ἔργου, ἀνήκων εἰς τοὺς καθηγητὰς τῆς μέσης ἐκπαιδείσεως προκειμένου νὰ πωλήσῃ τὸ σύγγραμμά του ἐζήτει ἀπὸ τοὺς ἀγοραστὰς νὰ τοῦ ἐξομολογηθοῦν ὅτι ἐπεδόθησαν εἰς τὴν μελέτην τῆς φιλοσοφίας ! Ἄς ἴδωμεν τί κάμνει ὁ Ντεκάρ εἰς παρομοίαν περίπτωσιν. Ἐνῶ ἀνεγνώριζε ὅτι τὰ νοήματά του ἦσαν δύσκολα, καὶ ἔγραφεν εἰς τὸν περὶ τῆς Μεθόδου Λόγον : « Δὲν γνωρίζω εἰάν πρέπει νὰ σᾶς ὁμιλήσω διὰ τὰς πρώτας σκέψεις τὰς ὁποίας ἔκαμα ἐπ' αὐτῆς (τῆς Μεταφυσικῆς) διότι εἶναι τόσον δυσνόητοι καὶ τόσον ἀσυνήθεις ὥστε δὲν θὰ ἀρέσουν ἴσως εἰς ὅλους » (1), ἐπίστευσεν ὁμως ὅτι ἡ φιλοσοφία εἶναι ὄχι διὰ τοὺς φιλοσόφους μόνον καὶ ἐν γένει διὰ τοὺς ἐκλεκτοὺς τῆς μορφώσεως, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ πλῆθος καὶ ὄχι μόνον ἔσπευσε νὰ κάμῃ τὴν ἔκδοσιν τοῦ περὶ τῆς Μεθόδου Λόγου εἰς τὴν γαλλικὴν γλῶσσαν, « ἢ ὁποία ἦτο τότε ἡ γλῶσσα τοῦ ὄχλου καὶ ὄχι εἰς τὴν λατινικὴν ἢ ὁποία ἦτο ἡ γλῶσσα τῶν διδασκάλων του », ἀλλ' ὑπέδειξε καὶ τρόπον, πῶς θὰ ἔπρεπε οἱ ἐνδιαφερόμενοι νὰ ἀναγνώσπυν τὸ σύγγραμμά του.

Διὰ νὰ ἔχωμεν ὁμως ὡς σοφοὶ καὶ ὡς φίλοι τῆς φιλοσοφίας τὰς ιδέας ταύτας τοῦ Ντεκάρτ πρέπει νὰ γνωρίσωμεν ποῖος εἶναι

1) Λόγος περὶ τῆς Μεθόδου σελ. 44 Μεταφρ. Γεωργ. καὶ Ἄντων. Βερβενιώτη.

ὁ σκοπὸς τῆς φιλοσοφίας. Ποῖος λοιπὸν εἶναι ; Ὁ Ντεκάρτ γράφει «Διὰ τῆς φιλοσοφίας δὲν ἐννοοῦμεν μόνον τὴν πρόνοιαν ὡς πρὸς τὰς ὑποθέσεις μας ἀλλὰ μίαν τελείαν γνῶσιν ὅλων τῶν πραγμάτων τὰ ὅποια δύναται νὰ γνωρίσῃ ὁ ἄνθρωπος τόσον διὰ τὴν καιεύθυνσίν του εἰς τὴν ζωὴν ὅσον καὶ διὰ τὴν διατήρησιν τῆς ὑγείας του, καὶ τὴν ἐφεύρεσιν ὅλων τῶν τεχνῶν... Ἀφοῦ λοιπὸν αὕτη ἐκτείνεται εἰς πᾶν ὅτι τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα δύναται νὰ μάθῃ, πρέπει νὰ πιστεύσωμεν ὅτι αὕτη μόνη μᾶς διακρίνει ἀπὸ τοὺς ἀγρίους καὶ τοὺς βαρβάρους καὶ ὅτι κάθε ἔθνος εἶναι τόσον περισσότερο πεπολιτισμένον καὶ ἐξηυγενισμένον ὅσον περισσότερον οἱ κάτοικοί του φιλοσοφοῦν καλύτερον». (Γκαρνιὲ Φιλ. ἔργα τοῦ Ντεκάρτ. Αἱ Ἄρχ. τῆς Φιλ. Πρωλ. τόμος I, ἔκδ. 1835, σελ. 181 — 182).

Ποῖοι φιλόσοφοι

**πρέπει νὰ ἀναγινώσκονται
πρῶτοι, οἱ ἀρχαῖοι ἢ
οἱ νέοι ;**

Μίαν σκέψιν θὰ ἐκφράσω ἐπὶ τοῦ ἐξῆς ζητήματος ἂν πρέπει νὰ ἀναγινώσκωμεν πρῶτον τοὺς ἀρχαίους φιλοσόφους καὶ στερον τοὺς νεωτέρους. Διότι οὐδόλως τίθεται ζήτημα μελέ-

της μόνον τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων. «Διότι ἡ μεγάλη περιέργεια πρὸς τοὺς παρελθόντας αἰῶνας μᾶς καθιστᾷ ξένους πρὸς τὰ πράγματα τῶν χρόνων μας». (Λόγος περὶ τῆς Μεθ. σελ. 14). Προσωπικὴ πείρα μᾶς ἀπέδειξε ὅτι ἡ μελέτη τῶν κλασσικῶν φιλοσόφων μόνον παρουσιάζει σοβαρὰ μειονεκτήματα. Ἠκούσαμεν ἐπὶ παραδείγματι φιλολόγους νὰ διδάσκουν εἰς τοὺς μαθητάς των ὅτι τὰ στοιχεῖα τῆς ἀρετῆς εἶναι : σοφία, σωφροσύνη, ἀνδρεία, δικαιοσύνη. Δηλαδή εἷς σύγχρονος ἐνάρετος ἄνθρωπος, κατὰ τὴν γνώμην των πρέπει νὰ ἀσκῇ τὰ τέσσαρα αὐτὰ στοιχεῖα. Λησμονοῦν ὁμως ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς καὶ ἡ νεωτέρα φιλοσοφία ἀντιλαμβάνονται διαφοροτρόπως τὴν ἀρετὴν καὶ μὲ τὰ ἀκόλουθα στοιχεῖα : σοφίαν, πίστιν, ἀγάπην, ἐλπίδα καὶ ἐλεημοσύνην. Ἐπίσης οἱ ἴδιοι προκειμένου περὶ ἀρετῆς θὰ διδάξουν ὡς ἐξῆς «ἀρετὴ εἶναι ἡ γνῶσις» συμφώνως πρὸς τὸ Σωκρατικόν. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον θὰ διδάξουν ὅτι τὸ ἀληθές, τὸ καλὸν καὶ τὸ ὠραῖον εἶναι ταυτόσημα ὅπως ἐθεωροῦντο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων.

Ὁ Ντεκάρτ εἶπε καὶ ἐπ' αὐτοῦ τὴν γνώμην του : «Ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι ἔχουν κατανοήσει καλῶς τὰς γνώμας μου δυσκολεύονται ὀλιγώτερον νὰ ἐννοήσουν τὰ γραπτὰ τῶν ἄλλων καὶ νὰ γνωρίσουν

ὑὴν ἀξίαν των... Ἀντιθέτως ἐκεῖνοι οἰδόποιοι ἤρχισαν ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν φιλοσοφίαν ὅσον περισσότερον τὴν ἀνέγνωσαν τόσον ὀλιγώτερον εἶναι κατάλληλοι διὰ νὰ μάθουν τὸ ἀληθές». (Γκαρνιέ Ντεκάρτ, Φιλ. Ἔργα τόμος I, σελ. 189, § 9).

Εἶναι λοιπὸν ἀνάγκη νὰ ἀναγινώσκονται οἱ ^{ΝΕΚΡΑ} ~~ἀρχαῖα~~. Διότι πρέπει νὰ ἔχωμεν σαφῆ ἰδέαν τῆς συγχρόνου καταστάσεως τῆς ἐπιστήμης διὰ νὰ ἴδωμεν καθαρὰ ποῖαι ἰδέαι τῶν ἀρχαίων ἔχουν κῦρος καὶ ποῖαι εἶναι νεκραὶ. Διότι καθ' ὃν τρόπον δυνάμεθα νὰ εἴμεθα καλοὶ ἰατροὶ ὅταν παρακολουθῶμεν τὰς τελευταίας ἐρεῦνας τῆς ἐπιστήμης, ἀκόμη καὶ ὅταν δὲν γνωρίζομεν τὴν ἰατρικὴν τοῦ Ἰπποκράτους, κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον δυνάμεθα νὰ δίδωμεν ἀρίστας κατευθύνσεις εἰς τὰς πράξεις μας μετὰ τὴν γνῶσιν τῶν συγχρόνων φιλοσοφικῶν θεωριῶν, μέχρις ὅτου ἀποκτήσομεν τὰς γνώσεις τῶν παλαιότερων συστημάτων.

Τίνι τρόπῳ

θα ἀγαπηθῆ ἡ φιλοσοφία;

Ἀλλὰ μετὰ ποῖον τρόπον θὰ ἐπιτύχωμεν ὥστε νὰ ἀγαπηθῆ ἡ φιλοσοφία; Πρέπει νὰ τὴν ἀποσύρω-

μεν πρῶτον ἀπὸ τὴν σαρκοφάγον εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκεται ὡς ἄλλη αἴγυπτία βασίλισσα. Νὰ τῆς ἀποτινάξωμεν τὴν κόκκινον τῶν αἰώνων. Νὰ τῆς κόψωμεν τὰς ταινίας αἱ ὁποῖαι περιβάλλουν τὸ σῶμα τῆς καὶ νὰ τὴν φέρωμεν ἔμπρὸς εἰς τὸ ἡλιακὸν φῶς. Αὕτῃ δὲ ὡς πραγματικὴ Θεὰ θὰ ἀποβάλλῃ τὴν ἀποκρουστικὴν ὄψιν τοῦ νεκροῦ καὶ μετὰ παιδρὸν ῥόδινον πρόσωπον ζῶντος θὰ μᾶς μειδιάσῃ.

Αἱ ἐκφράσεις αὗται δὲν εἶναι, εὐτυχῶς, ποιητικαί, εἶναι ἔργον πραγματικότητος, τὸ ὁποῖον ἤδη ἤρχισα. Ὅτε ἐζήτησα ἀπὸ τὴν βιβλιοθήκην τὰ ἔργα τοῦ Ντεκάρτ, εἶχον αὐτὰ τὴν ὄψιν νεκροῦ, ἀπὸ τὴν παρέλευσιν τοῦ χρόνου. Ἀπεινάξα ἀπὸ αὐτὰ τὸ παχὺ στρώμα τοῦ κονιορτοῦ τῶν ἐτῶν καὶ ἔκοψα τὰς ταινίας αἱ ὁποῖαι ἐσκέπαζαν τὸ σῶμα τῆς φιλοσοφίας, δηλαδή, — ὁποῖος συμβολισμὸς — ἀπέκοψα, πρῶτος ἐγὼ δυστυχῶς, τὰς σελίδας τῶν τόμων. Οὐδεὶς πρὸ ἐμοῦ εἶχε τὴν περιέργειαν νὰ ἀναγνώσῃ τὰ ἔργα αὐτά. Ἡ πνοὴ τῆς ζωῆς τὴν ὁποίαν δίδω εἰς τὰ ἔργα αὐτὰ εἶναι τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος. Ἐὰν καὶ ἄλλοι θὰ ἐξακολουθήσουν τὸ ἔργον τοῦτο ἡ φιλοσοφία θὰ μειδιάσῃ μετὰ τὸ πρόσωπον ἑνὸς ζῶντος ὀργανισμοῦ καὶ θὰ μᾶς δύσῃ τὰ πλούτη τῶν γνώσεων, τῶν ὁποίων οἱ σώφρονες δύνανται νὰ καρπῶνται. Τοῦτο εἶναι τὸ πρῶτον καὶ τὸ τελευταῖον βῆμα τὸ ὁποῖον ἔχομεν νὰ κάμωμεν διὰ νὰ βοηθήσωμεν ἀ-

τε νὰ ἀγαπηθῆ ἡ φιλοσοφία. Ὅταν τοῦτο γίνῃ δι' ὅλους τοὺς φιλοσόφους, θὰ δώσωμεν εἰς τὴν σπουδάζουσαν νεότητα τὴν πραγματικὴν ἀπασχόλησιν κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἀνησυχίας τὴν ὁποίαν διέρχεται κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀκμῆς της. Καὶ δὲν θὰ τὴν ἀφήσωμεν νὰ νομίζῃ ὅτι μορφώνεται φιλοσοφικῶς ὅταν τὴν ἀφήνωμεν ὅπως λέγει ὁ Πλάτων «νὰ παρευρίσκειται εἰς φιλοσοφικὰς διαλέξεις ὅταν προσκαλεῖται πρὸς τοῦτο, ὅποτε ἐκλαμβάνει τὴν φιλοσοφίαν ὡς κάτι διὰ νὰ διασκεδάσῃ τὸν καιρὸν της» (Πολιτεία VI, 498, α). Ἐφ' ὅσον τὰ ἔργα τῶν ἀληθῶν φιλοσόφων θὰ ἔλθουν εἰς φῶς, θὰ ἐπιτύχωμεν ὥστε «οἱ νέοι νὰ ζήσουν εὐτυχεῖς, καὶ μετὰ τὸν θάνατόν των νὰ ἐπιστέψουν εἰς τὴν ἄλλην ζωὴν τὴν εὐτυχίαν τῆς ζωῆς των μετὰ τὴν εὐδαιμονίαν ἢ ὅσῃα ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν τοιαύτην ζωὴν», (Πολιτεία VI, 498, c)· διότι δὲν θὰ ἀσχοληθῶμεν εἰς μωρὰς φιλοσοφικὰς συζητήσεις ὅπως ἐκεῖναι τὰς ὁποίας μέμφεται ὁ Ντεκάρτ : «ἐὰν τὸ ἥμισυ μιᾶς ἀπείρου εὐθείας εἶναι ἀπειρον ἢ ἐὰν ὁ ἀπειρος ἀριθμὸς εἶναι ἀρτιος ἢ περιττός». (Αἱ Ἀρχαὶ τῆς Φιλ. τόμ. I, σελ. 241 § 26), ἀλλὰ μὲ τὰς φιλοσοφικὰς ιδέας αἱ ὁποῖαι ὄχι μόνον δὲν σκορπίζουσιν τὴν ἀπογοήτευσιν ἀλλὰ τοῦναντίον μᾶς προτρέπουν πρὸς τὸ ὠραῖον, τὸ καλόν, τὸ ἀληθές, τὸ δικαίον καὶ τὸ δίκαιον.

Ὅταν δὲ ἡ διάδοσις τῶν ιδεῶν τῶν ἀληθῶν φιλοσόφων γίνῃ, αἱ ἀπληστοὶ ἀπαιτήσεις τῶν ἀνθρώπων εἰς ὕλην καὶ ἔκτασιν θὰ βαίνουν διαρκῶς ἐλαττούμεναι, διὰ νὰ φθάσωμεν εἰς τὴν ποθητὴν ἐκείνην ἐποχὴν, εἰς τὴν ὁποίαν πιστεύομεν ὅτι ἀληθῶς θὰ φθάσωμεν, καθ' ἣν τὸ πνεῦμα τῆς εἰρήνης δὲν θὰ θεωρεῖται πλέον οὐτοπία.

Χαρακτηριστικὰ τοῦ Ντεκάρτ Γνωρίζομεν ὅτι ὁ Ντεκάρτ εἶναι ὁ ἰδρυτὴς τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας καὶ ὅτι μετὰ τοῦ Πασκάλ ἀποτελεῖ τὴν δυάδα ἢ ὁποῖα ἀμιλλᾶται μὲ τὴν δυάδα τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους. Δὲν ἐπέτυχε δὲ μόνον διὰ τοῦ ὀρθολογισμοῦ του νὰ συμπεριλάβῃ ὅλα τὰ μεγάλα προβλήματα τῆς μεταφυσικῆς, τῆς ψυχολογίας, τῆς λογικῆς, τῆς ἠθικῆς, τῆς ἀνατομίας, τῆς γεωμετρίας, τῆς φυσικῆς, εἰς τρόπον ὥστε διὰ κάθε ζήτημα τὸ ὁποῖον ἀπασχόλησε ἰδιαιτέρως ἓνα ἕκαστον τῶν φιλοσόφων νὰ εἶναι ἀνάγκη νὰ προστρέχωμεν εἰς τὸν Ντεκάρτ, ἀλλ' ἐνεστερνίσθη τὴν ιδέαν τοῦ Θεοῦ εἰς τοσοῦτον βαθμὸν ὥστε νὰ εἶναι πίστις καὶ ὀρθολογισμὸς, φιλόσοφος καὶ χρι-

στιανός, νοῦς καὶ καρδία, ἀποτελῶν μοναδικὸν φαινόμενον εἰς τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας μετὰ τοῦ Ἀγ. Αὐγουστίνου. Ἀσπαζόμενος τὴν λατρευτὴν φράσιν τοῦ Ὁρατίου: *Bene vixit qui bene latuit*, ἔδωσε καθ' ὅλην τὴν ζωὴν παράδειγμα περιφρονήσεως τῶν ὑψηλῶν θέσεων τὰς ὁποίας δὲν ἠρνήθησαν νὰ καθέξουν φιλόσοφοι τῆς ἐποχῆς του. Φιλόσοφος ἐκ κατασκευῆς, κατὰ τὴν φράσιν τῶν γεωμετρῶν, καὶ κατεχόμενος πάντοτε ὑπὸ πόθου νὰ ὠφελήσῃ τοὺς μεταγενεστέρους του, διῆλθε τὴν βραχεῖαν ζωὴν του πάντοτε μελετῶν, σκεπτόμενος, γράφων, ἐκδίδων. «Ὅταν δὲ νέα ἰδέαι ἐφώτιζον τὸ πνεῦμα του», λέγει ὁ Χόφντιγκ, «ὁ πόθος τῆς σπουδῆς ἔφθανε μέχρι ἐνθουσιασμοῦ». Ὑπεράνω τῶν τιμῶν τὰς ὁποίας θὰ ἠδύνατο νὰ τοῦ δώσῃ ἡ πολιτεία ἔθεσε τὴν ἡσυχίαν του, ἀποφεύγων οὕτω ἓν ἐκ τῶν δελεασμάτων¹ ἐκείνων τὰ ὁποῖα ὅπως λέγει ὁ Πλάτων διαφθείρουν τὴν ψυχὴν τοῦ φιλοσόφου καὶ τὸν καθιστοῦν ἀνωφελῆ.

Ὁ Χόφντιγκ ὁμως πιστεύων ὅτι ὁ Ντεκάρτ ἠσθάνετο μὲ ὑπερηφάνειαν τὸν νεωτερισμὸν τῶν θεωριῶν του — δὲν λέγει πὺ βασίζει τὴν πίστιν του ταύτην — μέμφεται ὡς τὸ μόνον δυσάρεστον σημεῖον τοῦ χαρακτῆρος τοῦ Ντεκάρτ «τὴν ἀδυναμίαν του νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν ἀξίαν τοῦ ἄλλου». (Χόφντιγκ: Ἱστορία τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας σελ. 225). Πρέπει νὰ δεχθῶμεν τοῦτο ἀνεπιφυλάκτως; Βεβαίως ὄχι. Ἄς ἀφήσωμεν τὸν Ντεκάρτ νὰ ἀπαντήσῃ εἰς τὴν κατηγορίαν αὐτὴν δι' ἐκείνων τῶν λόγων του οἱ ὁποῖοι ἔφθασαν μέχρις ἡμῶν, καὶ εἰς τοὺς ὁποίους λόγους φαίνεται σοφῶς ὅτι ἐκτιμᾷ τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς καὶ ὅτι ἦτο μετριόφρων. Ὁ Ντεκάρτ λέγει: Ὁ Πλάτων ὡμολόγησεν ἰδιοφυῶς ὅτι δὲν ἠδυνήθη τίποτε τὸ βέβαιον νὰ εὔρη... Ὁ Ἀριστοτέλης ὑπῆρξεν ὀλιγώτερον εἰλικρινῆς εἰς τὴν ὁμολογίαν αὐτὴν..... (Γκαρνιέ Φιλ. ἔργα Ντεκάρτ, τόμος I, σελ. 184—185). Ἀλλὰ περισσότερον παντὸς ἄλλου συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς μετριοφροσύνης τοῦ Ντεκάρτ τὸ γεγονός «ὅτι ὑπάρχουν ἐπιστολαὶ αἱ ὁποῖαι μᾶς πείθουν. «Διὰ νὰ συμπληρώσω λέγει (Ἐπιστ. τῆς 15ης Αὐγούστου καὶ 20 Ἀπρ 1645) τὸ μειονέκτημα τοῦ πνεύματός μου τὸ ὁποῖον δὲν δύναται τίποτε ἀφ' ἑαυτοῦ ὥστε νὰ ἀξίξει νὰ ἀναγινώσκειται ἀπὸ τὴν ὑψηλότητά σας καὶ

1) «Κάλλος καὶ πλοῦτος καὶ ἰσχύς σώματος καὶ συγγένε'α ἐρρωμένη ἐν πόλει». Πολιτεία VI, 491, σ.).

τέλος αἱ ἐπιστολαί μου διὰ νὰ μὴ εἶναι ἐξ ὀλοκλήρου κεναὶ καὶ ἀνωφελεῖς σκοπεύω νὰ τὰς συμπληρώσω ἀπὸ τὰς θεωρίας τὰς ὁποίας θὰ ἀντλήσω ἀπὸ κάποιου σύγγραμμα» καὶ εἰς ἄλλος μέρος (Γκαρνιέ XLVII σελ. 138) λέγει: «δὲν συνηθίζω νὰ παραπομοῦμαι καὶ ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι θὰ μοῦ δείξουν τὴν ἔννοιαν νὰ μὲ ἐκπαιδεύσουν καὶ ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι θὰ μὲ διδάξουν κάτι, θὰ μὲ εὔρουν πάντντε πολὺ εὐπειθῆ». Ἐκ τῶν φίλων του δὲ λαμβάνει τὰς ἐξῆς ἐπιστολάς: «Ἐκείνους τοὺς ἀνθρώπους οἱ ὅποιοι φαντάζονται ὅτι ἀξιζοῦν κάτι καὶ κἀνοῦν θόρυβον καὶ ζητοῦν μὲ τόσην τόλμην ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ἀξιούν, καὶ ὑπόσχονται τόσα πέραν ἐκείνου τὸ ὅποιον δύνανται, τοὺς προσέχομεν, ἐκεῖνον ὅμως ὁ ὅποιος δὲν ὀμιλεῖ περὶ τοῦ ἑαυτοῦ του παρὰ μὲ μετριοφροσύνην καὶ δὲν ζητεῖ τίποτε καὶ δὲν ὑπόσχεται τίποτε μὲ βεβαιότητα, τὸν περιφρονοῦμεν». Εἰς ἄλλην πάλιν ἐπιστολὴν (Γκαρνιέ, τόμος I, σελ. 323) τοῦ γράφειν: «ἀλλ' εἶναι ἀνάγκη κυρίως ὥστε ὁ κόσμος νὰ γνωρίσῃ ὅτι αὐτὸ τὸ ἀπεδείξατε σεῖς καὶ πρὸς τοῦτο εἶναι ἀναγκαῖον νὰ βιάσεται ὀλίγον τὸν ἑαυτὸν σας καὶ νὰ ἐκδιώξεται αὐτὴν τὴν ὑπερβολικὴν μετριοφροσύνην ἣ ὁποία σᾶς ἠμπόδισε μέχρι τώρα νὰ εἴπετε διὰ τὸν ἑαυτὸν σας καὶ τοὺς ἄλλους ὅ,τι εἴσθε ὑποχρεωμένος νὰ εἴπετε».

Πόθεν τὸ ὄνομα μεταφυσική; Τὸ ὄνομα Μεταφυσική δὲν ἀνήκει εἰς τὸν Ἄριστοτέλην, προέρχεται ἀπὸ τοὺς μαθητάς του ἢ τοὺς σχολιαστιάς του ἴσως ἀπὸ τὸν Ἀνδρόνικον τὸν Ρόδιον. Ὁ Ντεκάρτ ὅπως καὶ ὁ Λάϊμπνιτς δὲν μετεχειρίζονται μὲ εὐχαρίστησιν τὸ ὄνομα Μεταφυσική. Ὁ Ντεκάρτ τὰς Μεταφυσικάς του σκέψεις τὰς ὀνομάζει Σκέψεις περὶ τῆς πρώτης φιλοσοφίας.

Ὁ ὁρισμὸς τῆς Μεταφυσικῆς Κατὰ τὸν Ἄριστοτέλην ἡ μεταφυσική εἶναι ἡ γενικωτάτη τῶν ἐπιστημῶν. Εἶναι ἡ ἐπιστήμη τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν αἰτιῶν, εἶναι ἡ πλέον ἀνιδιοτελής καὶ ἡ πλέον ἐλευθέρω ὄλων, ἀφοῦ δὲν ὑποτάσσεται εἰς οὐδεμίαν καὶ ἐργάζεται διὰ τὸν ἑαυτὸν τῆς.

Ἡ μεταφυσική εἶναι ἐπιστήμη; Ἡ μεταφυσική εἶναι ἐπιστήμη διὰ τοὺς ἐξῆς λόγους: Ἔχει τὸ ἀντικείμενόν της σαφῶς προσδιωρισμένον. Μάλιστα αὐτὸ τὸ ἀντικείμενον εἶναι πολὺ περισσότερον προσδιωρισμένον ὅσον οὐδὲν ἄλλο. Ὁ

Ντεκάρτ μᾶς τὸ διδάσκει μὲ τὸ κῦρος τὸ ὁποῖον ἔχει τὸ ὄνομά του. Ἡ σκέψις ἀναδιπλωμένη εἰς ἑαυτὴν τοῦτο εἶναι τὸ ἀντικείμενον τῆς Μεταφυσικῆς». Ἐν ἀσύγκριτον πλεονέκτημα τὸ ὁποῖον ἔχει ἡ Μεταφυσικὴ εἶναι τὸ ὅτι δὲν ἔχει ἀνάγκην νὰ ἐξέλθῃ τοῦ κύκλου τῆς, ὅπως αἱ ἄλλαι ἐπιστῆμαι, διὰ νὰ ἔχη μίαν μέθοδον. Τὸ πνεῦμα λαμβανόμενον ὡς ἄμεσον ὑποκείμενον καὶ πάντοτε παρόν, διὰ τῆς παρατηρήσεώς του εὐρίσκει εἰς τὴν σκέψιν καὶ εἰς τὴν συνείδησιν τὸ φῶς ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον μὲ κανὲν φῶς ἔξωθεν δὲν δύναται νὰ συγκριθῇ. Ἐάν ἡ μεταφυσικὴ δὲν ἔχει τὰς μερικὰς μεθόδους καθὼς τὰς ἔχουν αἱ ἀναλυτικαὶ ἐπιστῆμαι, ἔχει ἴσως τὴν μέθοδον, ἡ ὁποία φωτίζει καὶ ἐπικυροῖ τὸ πᾶν χωρὶς ἐξαίρεσιν. Καὶ τὴν μέθοδον αὐτὴν μόνη ἡ Μεταφυσικὴ χρησιμοποιεῖ

Μεταφυσικὴ καὶ ἐπιστήμη Πολλοὶ φιλόσοφοι παραδέχονται ὅτι ἡ μεταφυσικὴ ἴσταται ὑψηλότερον τῆς ἐπιστήμης καὶ ἔρχεται νὰ ἐξετάσῃ τὸ ἴδιον ἀντικείμενον τῆς θετικῆς ἐπιστήμης διὰ νὰ ἐπιτύχῃ μίαν ἀνωτέραν γνῶσιν· ἀλλὰ τότε ἐὰν συνέβαινε τοῦτο, ὅπως παραδέχεται ὁ Μπέρξον «θὰ ἦτο ἡ μὲν ἐπιστήμη σχετικὴ ἡ δὲ μεταφυσικὴ θὰ ἦτο γνῶσις ὑποθετικὴ καὶ ἀόριστος».

Ἡ μεταφυσικὴ καὶ ἡ ἐπιστήμη εὐρίσκονται εἰς ἓν ἐπίπεδον. Ἐφάπτονται, ὅπως ἐφάπτεται πνεῦμα καὶ ὕλη καὶ ἔχουν κοινὰ σημεῖα· εἰς τὰ σημεῖα ταῦτα τῆς ἐπαφῆς δύναται νὰ ἐξελέγχῃ ἡ μία τὴν ἄλλην.

Ἡ διαφορὰ ὑφίσταται εἰς τὸ ἀντικείμενόν των καὶ εἰς τὴν μέθοδόν των. Τὸ ἀντικείμενον τῆς ἐπιστήμης εἶναι ἡ ἀνόργανος ὕλη, τὸ ἀντικείμενον τῆς Μεταφυσικῆς εἶναι τὸ πνεῦμα. Ὅσον διὰ τὴν μέθοδον, ἡ μὲν μέθοδος τῆς μεταφυσικῆς εἶναι ἡ ἐπαγωγή, μέθοδος δὲ τῆς ἐπιστήμης εἶναι ἡ ἀνάλυσις.

Πολλάκις ἡ ἐπιστήμη εἰσέρχεται εἰς τὴν ὀργανικὴν οὐσίαν ἀλλὰ τότε δὲν εὐρίσκειται εἰς τὸ ἐπίπεδον τῆς ἀρεσκείας τῆς, καὶ ὕσάκις ἐξετάζει τὴν ὀργανικὴν οὐσίαν ἀποβλέπει εἰς τὸ φυσικοχημικὸν μέρος τῶν ζωϊκῶν φαινομένων παρὰ εἰς τὰ κυρίως ζωϊκὰ φαινόμενα τοῦ ὀργανικοῦ ὄντος. Αἱ δυσκολίαι τῆς θετικῆς ἐπιστήμης γίνονται ἀκόμη μεγαλύτεραι καὶ αἱ γνώσεις τῆς περισσότερον ἀκαθόριστοι ὅσον ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὸ μέρος ὅπου συναντᾶται τὸ πνεῦμα καὶ ἡ ὕλη.

**Ἡ θρησκεία καὶ ἡ
ἐπιστήμη ἀπέναντι
τῆς μεταφυσικῆς**

Ὅπως λέγει ὁ Μπαρτελεμῦ-σαιν—ιλαϊο (Μεταφυσικὴ τοῦ Ἀριστοτέλους) «ἡ θρησκεία καὶ ἡ ἐπιστήμη εἶναι ὀλίγον εὐμενεῖς πρὸς τὴν μεταφυσικὴν, ἀπὸ μῖσος καὶ περιφρόνησιν. Ἀλλ' εἴτε ἔχουν δίκαιον εἴτε ὄχι, εἶναι ἀνίσχυροι ἀπέναντι τῆς. Ἡ μεταφυσικὴ δὲν ἐσβέσθη οὔτε ἀπὸ τὰς ἐκτελέσεις καὶ τὰ θύματα, τὰ ὅποια ἐπέτυχον οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς θρησκείας, οὔτε ἀπὸ τοὺς ἐμπαιγμοὺς τῆς ἐπιστήμης καὶ τοῦ πλήθους».

Αἱ σχέσεις τῆς μεταφυσικῆς καὶ τῆς συγχρόνου ἐπιστήμης εἶναι ὀλιγώτερον ἐγκάρδιαι ἀπὸ ὅτι εἶναι αἱ σχέσεις αὐταὶ μετὰ τὴν θρησκείαν. Ἡ δυσκολία αὕτη εἰς τὸ νὰ συμφιλιωθοῦν ἐπιστήμη καὶ μεταφυσικὴ, ἡ ὅποια χρονολογεῖται τοῦλάχιστον ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Βάκωνος, αὐξάνει καθ' ἡμέραν διότι αἱ ἐπιστῆμαι προοδεύον ἀδιακόπως ἐνῶ ἡ μεταφυσικὴ δὲν ἐλπίζει ὁμοίας προόδους.

**Πῶς θὰ ἐγένετο
ἡ συμφιλίωσις
Ἐπιστήμης καὶ
Μεταφυσικῆς ;**

Ὁ Μέρξον πιστεύει ὅτι ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ μεταφυσικὴ δύνανται νὰ συναντηθοῦν εἰς τὴν ἐπαγωγὴν. Μία φιλοσοφία ἀληθῶς τῆς ἐπαγωγῆς θὰ ἐπραγματοποιεῖ τὴν ἔνωσιν τὴν τόσο ἐπιθυμουμένην τῆς μεταφυσικῆς καὶ τῆς ἐπιστήμης. Τὴν στιγμὴν κατὰ τὴ ὅποιαν ἡ φιλοσοφία αὕτη θὰ ἀντικαθίστα τὴν Μεταφυσικὴν εἰς θετικὴν ἐπιστήμην—θέλω νὰ εἶπω προοδευτικὴν καὶ ἀπεριορίστως ἐξελίξιμον—θὰ ἔφερε τὰς κυρίως λεγομένας θετικὰς ἐπιστῆμας εἰς τὸ σημεῖον νὰ λάβουν συνείδησιν τῆς ἀληθοῦς των ἀποστολῆς συνήθως ἀνωτέρας ἐκείνης τὴν ὅποιαν φαντάζονται. Θὰ ἔθετε περισσοτέραν ἐπιστήμην εἰς τὴν Μεταφυσικὴν καὶ περισσοτέραν μεταφυσικὴν εἰς τὴν ἐπιστήμην». (Μέρξον ἡ σκέψις εἰς τὸ κίνητρον σελ. 244).

Η ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΗ ΤΟΥ ΝΤΕΚΑΡΤ. ΨΥΧΗ

‘Ο Μεσαίων είχε υπερβολικόν σεβασμὸν διὰ τοὺς σοφοὺς τῆς ἀρχ. Ἑλλάδος. Τὰ πραγματικῶς μεγάλα πνεύματα τοῦ Μεσαίωνος εἶχον δυστυχῶς τὸ ἐλάττωμα τῆς μικροψυχίας καὶ τῆς ἐλλείψεως ἐμπιστοσύνης πρὸς τὸ πνεῦμα των.

‘Ο Βάκων πρῶτος ἀνεγνώρισε τοῦτο καὶ εἶπε : « Ἐχομεν τὸ δικαίωμα νὰ ἔχομεν ὀλίγον θάρρος ἀφοῦ τὰ ἐλαττώματά μας εἶναι οἰκτίαι τῆς ἀτελείας ἀπὸ τὴν ὁποίαν ὑποφέρομεν... ἡ ἐπιστήμη δὲν θὰ συλλέγη εἰς τὸ ἐξῆς ὅπως ὁ μῆρμυξ τὸ ὑλικὸν ἀλλὰ θὰ τὸ περισυλλέξη καὶ θὰ τὸ κατεργασθῆ πρὸς τούτους, ὅπως κάμνει ἡ μέλισσα. » (Χόφτινγκ Ἰσ. Συγχ. φιλ. I τόμος σελ. 202).

‘Αλλ’ ἡ νεωτέρα φιλοσοφία εἶχε ἀνάγκην ὄχι αὐτῶν τῶν κρίσεων ἐνὸς Βάκωνος, ἀλλὰ τῶν ριζικῶν μέτρων ἐνὸς Ντεκάρτ διὰ νὰ διαφύγουν τὰ πνεύματα τῶν μεταγενεστέρων τὸν λήθαργον, εἰς τὸν ὁποῖον τοὺς ἐκράτει ἡ ἐπίδρασις τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ Πλάτωνος.

‘Η ριζικὴ αὕτη μεταστροφή τοῦ φιλοσοφικοῦ κόσμου ὀφείλετο εἰς τὸ ὅτι ὁ Ντεκάρτ ἀπηνήθη τοὺς ἀρχαίους φιλοσόφους καὶ εἰς τὸ ὅτι ἔκαμε χρῆσιν τῆς μεθοδικῆς ἀμφιβολίας. Καὶ τὰ δύο ταῦτα ὀφείλοντο εἰς μίαν ἀκράδαντον πεποίθησιν τὴν ὁποίαν ὁ Ντεκάρτ ἔτρεφε πρὸς τὸ πνεῦμα του.

‘Η μεθοδικὴ ἀμφιβολία τοῦ Ντεκάρτ εἶχε ὡς ἀντικειμενικὸν σκοπὸν νὰ ἐξαλείψῃ ὅλα τὰ σφάλματα τὰ ὁποῖα διωλίσθησαν εἰς τὸ πνεῦμα του ὑπὸ μορφήν γνώσεων, καὶ ἀφοῦ τὰ ἐξαλείψῃ νὰ δυνηθῆ νὰ εὔρῃ μίαν πρώτην ἀρχήν, ἐπὶ τῆς ὁποίας νὰ δυνηθῆ νὰ στηρίξῃ τὸ οἰκοδόμημα τῆς ἐπιστήμης.

‘Ο Ντεκάρτ ἐπιχειρεῖ νὰ οἰκοδομήσῃ τὸ οἰκοδόμημα τῆς ἐπιστήμης ἀπὸ τῶν θεμελίων, καὶ θεωρεῖ θεμέλιον τοῦ οἰκομήματος αὐτοῦ τὴν Μεταφυσικὴν. Αὕτη μόνον δύναται νὰ ἐγγυηθῆ διὰ τὴν ἀλήθειαν τῶν ἰδεῶν ἐν σχέσει πρὸς ἑαυτάς. Ἄς λάβωμεν τὸν ἀνθρώπον ἕτοιμον νὰ ἀντιμετωπίσῃ αὐτὸ τὸ πρόβλημα τῆς δημι-

ουργίας τῆς ἐπιστήμης. Ὁ ἄνθρωπος αὐτός, λέγει ὁ Ντεκάρτ (Αἰ Ἄρχ. τῆς Φιλ. προλ. ΙΧ, Β), ἔχει γνώσεις τὰς ὁποίας λαμβάνει ἀπὸ τὴν πείραν, ἀπὸ τὰς αἰσθήσεις, ἀπὸ τὰς συζητήσεις, ἀπὸ τὰ βιβλία. Πρὶν ἀκόμη ἀρχίσῃ νὰ σκέπτεται διὰ τὰς γνώσεις τὰς ὁποίας θὰ ἀποκτήσῃ, καὶ τὸν τρόπον μετὰ τὸν ὁποῖον θὰ τὰς ἀποκτήσῃ, πρέπει νὰ σκεφθῇ διὰ τὴν ἠθικὴν, πρέπει πρῶτον «νὰ προσπαθῆσῃ νὰ σχηματίσῃ μίαν ἠθικὴν ἢ ὁποία θὰ εἶναι ἀρετὴ νὰ τοῦ ρυθμίσῃ τὰς πράξεις εἰς τὴν ζωὴν, διότι ἡ ἠθικὴ δὲν ἐπιδέχεται ἀναστολήν, καὶ ὀφείλομεν πρὸ πάντων νὰ προσπαθῆσωμεν νὰ ζήσωμεν καλῶς (Λόγος περὶ τῆς Μεθ. 4ον μέρος). Κατόπιν αἱ γνώσεις τὰς ὁποίας θὰ προσκομίσῃ πρέπει νὰ εἶναι γνώσεις ὅχι ὅπως ἐκεῖναι τὰς ὁποίας οἱ πλείστοι τῶν ἀνθρώπων θεωροῦν, δηλαδή γνώσεις πολλὰ καὶ διάφοροι, αἱ ὁποῖαι θὰ στολίσουν τὸ πνεῦμα, ἀλλὰ γνώσεις αἱ ὁποῖαι θὰ τὸ σχηματίσουν κατὰ τοιοῦτον τρόπον ὥστε νὰ ἔχῃ τὴν ἰκανότητα νὰ ἀποκτήσῃ τὰς γνώσεις. Ἡ ἐργασία αὕτη γίνεται διὰ τῆς Λογικῆς ὅχι τῆς ματαίας διαλεκτικῆς ἢ ὁποία «διαφθείρει τὸ λογικὸν παρὰ νὰ τὸ βελτιώσῃ» ἀλλὰ ἐκείνης ἢ ὁποία διδάσκει τὸν τρόπον τοῦ νὰ κατευθύνομεν καλῶς τὸ λογικὸν μας διὰ νὰ ἀποκαλύψωμεν τὰς ἀληθείας τὰς ὁποίας ἀγνοοῦμεν· καὶ αὐτοῦ τοῦ εἶδους ἡ λογικὴ εἶναι ἡ μέθοδος.

Ἄφοῦ ὁ ἄνθρωπος θὰ ἀσκήσῃ τὸ πνεῦμα του διὰ τῶν μαθηματικῶν, ἀνοζητῶν τὰς μαθηματικὰ ἀληθείας, κατόπιν πρέπει νὰ ἀρχίσῃ νὰ προσαρμόζεται μετὰ τὴν ἀληθῆ φιλοσοφίαν. Τὸ πρῶτον μέρος τῆς φιλοσοφίας αὐτῆς εἶναι ἡ Μεταφυσικὴ ἢ ὁποία περιέχει τὰς Ἄρχάς τῆς γνώσεως. Τὸ δεύτερον μέρος εἶναι ἡ Φυσικὴ καὶ τὸ τρίτον αἱ ἄλλαι ἐπιστῆμαι αἱ ὁποῖαι περιλαμβάνονται εἰς τὴν ἰατρικὴν, τὴν μηχανικὴν καὶ τὴν ἠθικὴν. Ἐὰν θὰ παρωμοιοῦμεν τὴν τάξιν αὐτὴν τῶν ἐπιστημῶν, ὅπως τὴν ἐννοεῖ ὁ Ντεκάρτ, μετὰ ἓν δένδρον, ἡ ρίζα τοῦ δένδρου αὐτοῦ θὰ ἦτο ἡ Μεταφυσικὴ, ὁ κορμὸς θὰ ἦτο ἡ Φυσικὴ, καὶ οἱ κλάδοι θὰ ἦσαν ἡ ἰατρικὴ ἢ μηχανικὴ καὶ ἡ ἠθικὴ.

Ἄφοῦ λοιπὸν ἡ Μεταφυσικὴ εἶναι ἡ ρίζα τῶν ἐπιστημῶν, εἶναι ἡ ἐπιστῆμη τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν αἰτιῶν. Ἄφοῦ δὲ ὁ Θεὸς εἶναι ἡ αἰτία ὅλων τῶν πραγμάτων τὰ ὁποῖα ὑπάρχουν, ἡ Μεταφυσικὴ εἶναι ἡ ἐπιστῆμη τοῦ Θεοῦ. Ἀλλὰ εἰς τὴν τάξιν τῶν γνώσεων προέχει ἡ σπουδὴ τῆς ψυχῆς· πρὶν λοιπὸν νὰ ἀναζητήσῃ ὁ ἄνθρωπος τὴν ἰδέαν τοῦ Θεοῦ πρέπει νὰ μελετήσῃ τὴν ψυχὴν.

Ἡ ἀμφιβολία ὅμως αὕτη τοῦ Ντεκάρτ, πρέπει νὰ γνωρίζωμεν,

ὅτι δὲν ἔχει καμμίαν ὁμοιότητα μὲ τὴν ἀμφιβολίαν τῶν Πυρρώνειων καὶ ὡς πρὸς τὰ ὄρια καὶ ὡς πρὸς τὸν σκοπὸν. Ὡς πρὸς τὰ ὄρια δὲν ὁμοιάζει διότι ἐνῶ οἱ Πυρρώνειοι ἀμφιβάλλουν δι' ὅλα, ὁ Ντεκάρτ περιορίζει τὴν ἀμφιβολίαν του διὰ μερικὰ μόνον πράγματα. Ὡς πρὸς τὸν σκοπὸν δὲν ὁμοιάζει διότι ἐνῶ οἱ Πυρρώνειοι «ἀμφιβάλλουν διὰ νὰ νὰ ἀμφιβάλλουν», ὁ Ντεκάρτ ἀμφιβάλλει διὰ νὰ μάθῃ. ὅλος μου ὁ σκοπὸς ἦτο νὰ ἀπορρίψω τὴν κινητὴν ἄμμον καὶ νὰ εὔρω τὸν βράχον καὶ τὴν ἀργελλον.» (Λογ. Μεθ. 3ον μέρος, VI, 29). Εἰς ποῖα πράγματα ἔκτεινει τὴν ἀμφιβολίαν του ὁ Ντεκάρτ;

1ον Εἰς τὴν μαρτυρίαν τῶν αἰσθησέων ἐξ αἰτίας πολλάκις τῶν πλανῶν εἰς τὰς ὁποίας δύνανται αὐταὶ νὰ μᾶς φέρουν. Πολλὰ παραδείγματα μᾶς ἔδειξαν ὅτι ἀπατώμεθα εἰς τὰς κρίσεις τὰς στηριζομένας τόσον ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὅσον καὶ τῶν ἐσωτερικῶν αἰσθησέων : «τοιουτοτρόπως συμβαίνει νὰ βλέπωμεν ἓνα τετράγωνον πῦργον ὡς στρογγύλον ἢ νὰ νομίζωμεν ὅτι αἰσθανόμεθα πόνον εἰς τραχίονα ἢ κνήμην τὴν ὁποίαν ἔχομεν χάσει. (Μετ' Σκέψεις IX, 61). Ἐξ ἄλλου ὁ ρόλος τῶν αἰσθησέων εἶναι νὰ μᾶς βεβαιώσουν αὐταὶ «οὐχὶ διὰ τὴν φύσιν τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ μόνον τὸ εἰς τί μᾶς εἶναι χρήσιμα ἢ ἄχρηστα τὰ πράγματα.» (Αἰ Ἀρχαὶ τῆς Φιλ. II, 3).

2ον Εἰς τὰς προκαταλήψεις ἢ τὰς βιαστικὰς κρίσεις, αἱ ὁποῖαι μᾶς ἐμποδίζουν νὰ φθάσωμεν εἰς τὴν γνῶσιν τῆς ἀληθείας.

3ον Εἰς τὰς παλαιὰς καὶ συνήθεις γνώμας αἱ ὁποῖαι ἀπὸ τὴν μακρὰν χρῆσιν καταλαμβάνουν τὸ πνεῦμα μου παρὰ τὴν θέλησίν μου.

4ον Καὶ εἰς αὐτὰς τὰς μαθηματικὰς ἀποδείξεις καὶ τὰς Ἀρχάστων «διὰ τὸν λόγον ὅτι ὑπάρχουν ἄνθρωποι οἱ ὁποῖοι ἀπατῶνται εἰς τοὺς συλλογισμούς των ἀκόμη καὶ εἰς τὴν γεωμετρίαν.» (Αἰ Ἀρχ. τῆς Φιλ. I, 5).

Ποῖα πράγματα θέτει ἔξω τῆς ἀμφιβολίας ὁ Ντεκάρτ ;

1ον Τὰς ἀληθείας τῆς πίστεως. Πιστεύει ὁ Ντεκάρτ ὅτι αἱ ἀλήθειαι αἱ ὁποῖαι ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν ἀποκάλυψιν ὑπερβαίνουν κατὰ τοιοῦτον τρόπον τὸ λογικόν, ὥστε αὐταὶ δὲν εἶναι προσिताὶ εἰς τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα.

2ον Τὰς Ἀρχὰς τοῦ ἠθικῶς ζῆν ἐκείνας τὰς ὁποίας ἔχει εὔρει ὡς καλὰς, μέχρις ὅτου εὔρη καλύτεράς. Διότι

θεωρεῖ τὴν πρόνοιαν τοῦ νὰ κρατήσῃ τὰς ἀρχὰς αὐτὰς τόσον φρόνιμον, ὅσον εἶναι φρόνιμον «νὰ μὴ κατεδιφίση τὸ παλαιὸν κτίριον τῆς οἰκίας ὅπου διαμένει, μέχρις ὅτου κτίσει νέον εἰς τὸ ὁποῖον θὰ ἐγκατασταθῇ (Λογ. περὶ τῆς Μεθ. 3ου μέρους).

3ον Τὰς ἀπλᾶς ἐννοίας αἱ ὁποῖαι γίνονται γνωσταὶ χωρὶς βεβαίωσιν ἢ ἀφρησίν καὶ συνεπῶς δὲν ἀφηναν λαβὴν πρὸς πλάνην, γνωστοῦ ὄντος ἢ πλάνη ὑφίσταται μόνον εἰς τὴν κρίσιν.

Ἐὰν ἀπορρίπτη ὁ Ντεκάρτ ὡς ἀπολύτως ψευδὲς πᾶν διὰ τὸ ὁποῖον ὑδύνατο νὰ φαντασθῇ τὴν ἐλαχίστην ἀμφιβολίαν, τὸ κάμνει διότι ἐπιθυμεῖ νὰ ἴδῃ ἔαν θὰ ἔμενε κάτι μετὰ τοῦτο τὸ ὁποῖον θὰ ἦτο ἀναμφισβήτητον, (Λόγος περὶ τῆς Μεθ. 4ου μέρους, VI, 31).

Ἐπὶ πλέον, ἡ μεθοδικὴ ἀμφιβολία τοῦ Ντεκάρτ ὄχι μόνον δὲν ὁμοιάζει μὲ τὴν ἄγονον ἀμφιβολίαν τῶν Σκεπτικῶν, ἀλλὰ εἶναι εἰσαγωγή εἰς τὴν Μεταφυσικὴν του. Εἶναι ὁ δρόμος διὰ τοῦ ὁποῖου θὰ ἔλθῃ ἀπὸ τὸ σκότος εἰς τὸ φῶς τῆς ἀληθείας.

Πῶς ἐκ τοῦ σκότους αὐτοῦ τῆς ἀμφιβολίας εὕρισκει ὁ Ντεκάρτ τὸ φῶς τῆς ἀληθείας : Ὁ Θεὸς τὸν ὁποῖον ἐπεκαλέσθη καὶ παρεκάλεσε, νὰ τὸν βοηθήσῃ εἰς τὰς ἐρεῦνις του, ὅταν ὑπεσχέθη νὰ κάμῃ προσκύνημα· εἰς τὴν Παναγίαν τῆς Λορέττης, ὑπῆρξε, ὅπως τὸ πιστεύει ὁ ἴδιος, ὁ ὁδηγὸς του. Ἐκ τοῦ σκότους αὐτοῦ τοῦ ἔστειλε τὴν ἰδέαν ἣ ὁποῖα φέρει πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς φιλοσοφίας του. Πῶς ἐσκέφθη ; «Δὲν δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι δὲν ὑπάρχομεν διόλου, καθ' ὃν χρόνον ἀμφιβάλομεν διὰ τὴν ἀλήθειαν ὅλων τῶν πραγμάτων.» (Αἰ Ἀρχ. τῆς Φιλ. I, 6—2α Μετ. Σκ). Ἄς προσποιηθῶμεν ὅτι δὲν ὑπάρχει Θεός, οὔτε οὐρανὸς οὔτε γῆ ὅτι δὲν ἔχομεν σῶμα καὶ ὅτι τὸ πᾶν εἶναι ὄραμα καὶ ὅτι ἐξακολουθητικῶς ἀπατώμεθα : ἐν τούτοις αὐτὸ τὸ ἐγώ, τὸ ὁποῖον προσποιεῖται ὅτι τίποτε δὲν ὑπάρχει, δὲν δύναται νὰ μὴ ὑπάρχῃ, ταυτόχρονως τὴν στιγμὴν καθ' ἣν σκέπτεται. Διὰ τοῦτο λέγει ὁ Ντεκάρτ, εὐθύς ἀμέσως ὡς ὅλα τὰ ἔθεσα εἰς ἀμφιβολίαν, ἀμέσως παρετήρησα ὅτι καθ' ὃν χρόνον ἤθελον νὰ σκεφθῶ τουτοτρόπως ὅτι τὸ πᾶν ἦτο ψευδές, ἔπρεπε ἀναγκαίως ἐγὼ ὁ ὁποῖος ἐσκεπτόμην νὰ ἦμην κάτι. (Λόγος 4ου μέρ. VI, 32).

Αὕτη ἡ ἀλήθεια ἦτο δι' ἐμὲ ἡ πρώτη ἀρχὴ τῆς φιλοσοφίας τὴν ὁποῖαν ἐζήτουν καὶ τὴν ἐθεώρουν τόσον σταθερὰν καὶ βεβαίαν, ὥστε δὲν ἠδύναντο νὰ τὴν κλονίσουν καὶ αἱ πλέον ἐξωτικαὶ ὑποθέσεις τῶν Σκεπτικῶν. Ἡ ἀλήθεια αὕτη ἦτο ἡ περίφημος ἀλήθεια γνωστὴ καὶ εἰς τοὺς μὴ φιλοσόφοῦντας ἀκόμη, cogito ergo sum.

Διὰ τοῦ cogito ὁ τυπικὸς κανὼν τοῦ προφανοῦς γίνεται πραγματικὴ ἀρχὴ ἀληθείας. Ἀπὸ τὴν λογικὴν, ἡ ὁποία εἶναι τυπικὴ ἐπιστήμη ἐρχόμεθα εἰς τὴν μεταφυσικὴν, ἡ ὁποία εἶναι ἐπιστήμη τοῦ πραγματικοῦ.

Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ὅσοι ἔχουν ἀναγνώσει τὸν Ἅγιον Αὐγου. στῖνον σκέπτονται τὴν ὁμοιότητα τῆς φράσεως εοῦ Ντεκάρτ μετὰ νῆς φράσεως τοῦ Ἁγ. Αὐγουστίνου «si fallor sum». Ἡρώτησαν τὸν Ντεκάρτ ἐπὶ τῆς συμπτώσεως αὐτῆς καὶ ἀπήντησε ὅτι δὲν εἶχε ἀναγνώσει τὰ ἔργα του, καὶ οἱ ἔχοντες καλὴν πίστιν ἐπίστευσαν τὸν φιλόσοφον. Ἐν τούτοις οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Ντεκάρτ καὶ εἰς τὴν ἀπάντησιν αὐτὴν δὲν ἐπίστευσαν, καὶ διεφιλονίκησαν—καὶ μεταξὺ τῶν πρώτων ὁ Γκασεντί—τὴν ἀξίαν τοῦ ἀξιώματος cogito ergo sum. Ἐπρόβαλον τὸ ἐπιχείρημα ὅτι τὸ cogito δὲν εἶναι παρὰ εἰς συλλογισμὸς ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἐλλεῖπει ἡ μείζων πρότασις : ὁ σ κ ε π τ ὁ μ ε ν ο ς ὁ π ἄ ρ χ ε ι, καὶ ὅτι ἀφοῦ ἡ μείζων αὐτὴ πρότασις δὲν εἶναι παρὰ μία προκατάληψις, ἀναγκαστικῶς τὸ συμπέρασμα τοῦ συλλογισμοῦ : ἄρα ὑπάρχω εἶναι χωρὶς βάσιν. Ὁ Ντεκάρτ πολυάκις ἠσχολήθη διὰ τὸ θέμα αὐτὸ καὶ ἔγραψε : "Ὅταν λέγω ὅτι αὐτὴ ἡ πρότασις : σκέπτομαι ἄρα ὑπάρχω; εἶναι ἡ πρώτη καὶ βεβαιωτάτη ἡ ὁποία παρουσιάζεται εἰς ἐκεῖνον ὁ ὁποῖος κατευθύνει τὰς σκέψεις του μὲ τάξιν, δὲν ἠρνήθη δι' αὐτὸ ὅτι δὲν ἔπρεπε οὗτος νὰ γνωρίζῃ ἐκ τῶν προτέρων τί εἶναι σκέψις, βεβαιότης, ὑπαρξις καὶ ὅτι διὰ νὰ σκέπτεται τις πρέπει νὰ ὑπάρχη. (Αἱ Ἀρχαὶ τῆς Φιλ. I, 10). Ἡ πρότασις αὕτη δὲν εἶναι ἐλλειπῆς συλλογισμὸς ἀλλὰ μία ἐκ τῶν ἀπλῶν ἐννοιῶν ἐπὶ τῶν ὁποίων δὲν χωρεῖ ἀμφιβολία διότι μᾶς τὴν ἀποκαλύπτει ἡ ἐπαγωγή.

Τὸ πλεόν ἐκπληκτικὸν εἶναι ὅτι ὁ κ. Βορέας τέως καθηγητῆς τῆς Φιλοσοφίας ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ, ἔρχεται νὰ ἐπαναλάβῃ μετὰ τριακόσια ἔτη τὴν ἰδίαν παρατήρησιν τῶν ἀντιπάλων τοῦ Ντεκάρτ. Τὸ cogito ergo sum, γράφει εἰς τὸ ἔργον του — Λογικὴ (σελῖς 136—137), εἶναι εἰς ἐλλειπῆς συλλογισμὸς. Δὲν ἀντελήφθη ὁ κ. Βορέας ὅτι ὁ Ντεκάρτ ἀπήντησε εἰς τὸ Γκασεντί; εἰς τὸ ἔργον (Ἀπάντησις εἰς τὰς ἀντιρρήσεις τοῦ Γκασεντί IX, 205—206). Οὔτε ἀνέγνωσε τὴν κλασσικὴν λύσιν τὴν ὁποίαν ἔδωκε ὁ Σπινόζα εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν; Ἡ λύσις αὕτη ἔχει ὡς ἐξῆς : «hanc orationem : dubito, cogito, ergo sum, non esse syllogismum in quo major propositio est omissa. Nam, si syllogismus esset,

praemissae clariores et notiores deberent esse quam ipsa conclusio : ergo sum. (Ἀμελὲν σελ. 133).

“Όταν τὰ σφάλματα ἐκείνων οἱ ὅποιοι γράφουν ἔργον εἰς τὴν εἰδικότητά των, εἶναι τόσον μεγάλα, «ἢ ἀξίωσίς των τὴν ὁποίαν ἔχουν νὰ τοὺς πιστεύομεν εἰς ὅ,τι γράφουν, δὲν εἶναι πλέον ὅπως λέγει ὁ Μαλμπράνις ἀλαζονεία καὶ πρέπει νὰ μᾶς εἶναι ἀνυπόφορος ;»

Διηρωτήθησαν πολλοὶ διατὶ ὁ Ντεκάρτ δὲν συνεπέρανε τὴν ὑπαρξίν του ἀπὸ μίαν ἔννοιαν ὅπως ἡ ἐξῆς : ἀναπνέω ἄρα ὑπάρχω, ἡ ὁποία νὰ ἐκδηλώνη μίαν φυσικὴν λειτουργίαν. Ὁ Ντεκάρτ ἀπήντησε ὅτι ὑπάρχει σκέψις χωρὶς τὸ σῶμα, ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει ἀναπνοή χωρὶς τὸ σῶμα. Ἐκτὸς ἐὰν ἡ ἔννοια διευτυποῦτο ὡς ἐξῆς : σκέπτομαι (ὅτι ἀναπνέω) ἄρα ὑπάρχω. Δηλαδή διὰ νὰ εἶπω ἀναπνέω ἄρα ὑπάρχω καὶ νὰ συμπεράνω τὴν ὑπαρξίν μου πρέπει πρῶτον νὰ ἀποδείξω ὅτι εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἀναπνέω καὶ ἐκ τούτου ὕστερον νὰ συμπεράνω ὅτι ὑπάρχω. Ὅποτε ὅλαι αἱ δυναταὶ ἔννοιαι τὰς ὁποίας δύναμαι νὰ συναρμολογήσω : σκέπτομαι (ὅτι βλέπω) ἄρα ὑπάρχω κλπ. δὲν δύνανται νὰ ἔχουν ὡς συμπέρασμα τὴν ὑπαρξίν τοῦ σώματος ἀλλὰ μόνον τὴν ὑπαρξίν τῆς ψυχῆς δηλαδή μιᾶς φύσεως ἡ ὁποία σκέπτεται (Ἐπιστ. τοῦ Μαρτίου 1638, II, 37—38).

Ἐκ τούτου συμπεραίνομεν ὅτι ἡ οὐσία ἢ ἡ φύσις τῆς ψυχῆς εἶναι ἡ σκέψις, μὲ ἄλλας λέξεις ἢ ψυχὴ εἶναι οὐσιωδῶς πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν ἔχει ἀνάγκην ἄλλου ἀντικειμένου ἐκτὸς τοῦ ἑαυτοῦ της διὰ νὰ ἐνεργήσῃ (IX, 206).

Ἀλλὰ τί εἶναι σκέπτομαι ; δι’ αὐτῆς τῆς προτάσεως λέγει ὁ Ντεκάρτ «ἐννοῶ πᾶν ὅτι γίνεται ἐντός μας κατὰ τοιοῦτον τρόπον ὥστε νὰ τὸ παρατηροῦμεν ἀμέσως ἡμεῖς οἱ ἴδιοι (Αἰ ἀρχ. τῆς Φιλ. I, 9). Καὶ ὅταν λέγω σκέπτομαι πρέπει νὰ ἐννοήσω «ὅτι εἶμαι πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἀμφιβάλλει, τὸ ὁποῖον βεβαιοῖ, τὸ ὁποῖον ἀρνεῖται, τὸ ὁποῖον γνωρίζει πολλά πράγματα, τὸ ὁποῖον ἀγνοεῖ πολλά, τὸ ὁποῖον ἀγαπᾷ, τὸ ὁποῖον μισεῖ, τὸ ὁποῖον θέλει, τὸ ὁποῖον φαντάζεται ὡσαύτως καὶ τὸ ὁποῖον αἰσθάνεται.» (3η Μετ. Σκ. IX, 27).

Πρωτότυπος θέσις τοῦ πράγματος, ὅπως λέγει ὁ Σεβαλιέ, ἀντὶ νὰ προσδιορίσῃ τὸ ἐγὼ ἢ τὴν ψυχὴν ὡς ἀρχὴν τῆς ζωῆς, ὁ Ντεκάρτ τὸ προσδιορίζει ὡς ἀρχὴν τῆς σκέψεως, δηλαδή ὡς πνεῦμα καὶ ὡς πνεῦμα τὸ ὁποῖον κατέχον ἐντός του, διὰ τῶν ἐμφύτων

ιδεῶν, τὰ πρότυπα ἐπὶ τῶν σχεδίων τῶν ὁποίων σχηματίζονται ὅλαι αἱ ἄλλαι γνώσεις, ἐκδηλώνει ἐντεῦθεν τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ ἀπέναντι τῶν ἐξωτερικῶν πραγμάτων.» (Σεβαλιέ Ντεκ. 222).

Μετὰ τὴν δημοσίευσιν τοῦ Λόγου περὶ τῆς Μεθόδου ἠρώτησαν τὸν Ντεκάρτ : ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ ψυχὴ ἀναγνωρίζεται ὡς σκεπτομένη δὲν ἔπεται ὅτι εἶναι μόνον σκέψις. Ἡ ἔκτασις, τὴν ὁποίαν ἀγνοεῖτε, δὲν δύναται νὰ εἶναι ιδιότης τῆς ψυχῆς ; Ὁ Ντεκάρτ ἀπαντᾷ ὅτι εἰς τὴν 2αν Μεταφυσικὴν Σκέψιν καθὼς καὶ εἰς τὸν Λόγον περὶ τῆς Μεθόδου ἀνέβαλε τὸ ζήτημα τῆς πραγματικῆς διακρίσεως ψυχῆς καὶ σώματος. Εἰς τὴν 6ην Μεταφυσικὴν σκέψιν ἀσχολεῖται μὲ τὸ πρόβλημα τοῦτο. « Ἀφοῦ ἔχω σαφῆ καὶ διακεκριμένην ιδέαν τοῦ ἑαυτοῦ μου, ἐφ' ὅσον εἶμαι μόνον πνεῦμα τὸ ὁποῖον σκέπτεται καὶ οὐχὶ ἔκτασις ἐφ' ὅσον ἔχω σαφῆ ιδέαν τοῦ ὅτι τοῦτο εἶναι μόνον ἔκτασις καὶ δὲν σκέπτεται, εἶναι βέβαιον ὅτι ἐγώ, δηλαδή ἡ ψυχὴ μου, διὰ τῆς ὁποίας, εἶμαι ὅτι εἶμαι, εἶναι καθ' ὀλοκληρίαν χωριστὴ ἐκ τοῦ σώματός μου καὶ ὅτι δύναται νὰ εἶναι καὶ νὰ ὑπάρχη χωρὶς τὸ σῶμα» (6η Μετ. Σκ.).

Διὰ τὴν θέλησιν μάλιστα ὁ Ντεκάρτ δίδει ἐξαιρετικὴν θέσιν «δὲν εἶναι» λέγει «παρὰ μόνον ἡ θέλησις διὰ τὴν ὁποίαν ἔχω τὴν πείραν ὅτι εἶναι τόσον μεγάλη ὥστε δὲν ἀντιλαμβάνομαι διόλου τὴν ιδέαν οὐδεμιᾶς ἄλλης πλατυτέρας καὶ ἐκτεταμένης εἰς τρόπον ὥστε εἶναι αὕτη κυρίως, ἐκείνη ἡ ὁποία μὲ κάμνει νὰ γνωρίζω ὅτι ἔχω τὴν εἰκόνα καὶ τὴν ὁμοιότητα πρὸς τὸν Θεόν.» (4η Μετ. Σκ. IX, 45).

Ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι οὐσία συνεπῶς ὄν πληρῆς, τὸ ὁποῖον εἶναι διακεκρυμένον τοῦ σώματος καὶ δυνάμενον νὰ ὑπάρξη χωρὶς τὸ σῶμα, δὲν δύναται νὰ ἐξαχθῇ μὲ βεβαιότητα ἐκ τῆς ὑπάρξεως τῆς σκέψεως παρὰ ὅταν θὰ ἀποδειχθῇ ἡ ὑπαρξίς τοῦ Θεοῦ. (6η Μετ. Σκ. IX, 62. Ἀπάν. εἰς τὴν 2αν παρατ.).

Πῶς ὀδηγοῦμαι νὰ πιστεύω ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι διακεκρυμένη τοῦ σώματος ; Διὰ τῆς σκέψεώς μου, διὰ τοῦ συναισθήματος τὸ ὁποῖον ἔχω περὶ τῆς ἐξακολουθητικότητος τῆς σκέψεώς μου, γνωρίζω φανερώτατα, ὅτι εἶμαι πνευματικὴ οὐσία, δηλαδή διαρκὲς ὄν τὸ ὁποῖον εἶναι τὸ ἄμεσον ὑποκείμενον τῶν ιδιοτήτων του καὶ τὸ ὁποῖον ὑφίσταται ἀφ' ἑαυτοῦ διότι ἐξαρτᾶται ἐκ μόνου τοῦ Θεοῦ διὰ νὰ ὑπάρχη. Καὶ ἐξ αὐτοῦ γνωρίζω ὅτι ἡ οὐσία αὕτη δηλαδή τὸ ἐγώ, ἡ ψυχὴ, εἶναι καθ' ὀλοκληρίαν χωριστὴ ἐκ τοῦ σώματος.

Ὡς πρὸς τὸ ἂν εἶναι ἀρκετὸν τὸ σῶμα διὰ νὰ ὑπάρχη ἡ ψυχή, μία ἀπλή ἐξέτασις τοῦ πνεύματος ἀλάνθαστος, καθὼς κἀθε ἐπαγωγή καθαρά καὶ σαφής, ἀρκεῖ νὰ μὲ βεβαιώσῃ ὅτι τὸ σῶμα δὲν εἶναι ἀναγκαῖον διὰ νὰ ὑπάρχω, ἐνῶ ἀπεναντίας ἡ σκέψις εἶναι ἀρκετὴ καὶ ἀναγκαία διὰ νὰ ὑπάρχω. (Λόγος περὶ τῆς Μεθ. 4ον μέρ. VI, 32)

Ὁ Ντεκάρτ λοιπὸν εἶναι διίστις. Ἐν τούτοις ὁ χωρισμὸς τὸν ὁποῖον θέτει μεταξύ ψυχῆς καὶ σώματος, μεταξύ ἐκτάσεως καὶ σκέψεως δὲν τὸν ἐμποδίζει διόλου νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν ἔνωσιν τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος ἀκόμη δὲ νὰ βεβαιώσῃ ὅτι ὁ ἄνθρωπος, συγκεῖμενος ἀπὸ σκέψιν καὶ ἔκτασιν, εἶναι «ἐν ἀληθὲς ὄν ἀφ' ἑαυτοῦ καὶ οὐχὶ κατὰ συμβεβηκὸς» καὶ ὅτι «ἡ ψυχὴ εἶναι οὐσιωδῶς ἠνωμένη μὲ τὸ σῶμα.» (6η Μετ. Σκ. IX, 64. Ἀπαντ. εἰς τὰς παρατηρ. IX, 177).

Αὕτῃ δὲ ἡ ἔνωσις σώματος καὶ ψυχῆς ἐκδηλοῦται καθαρῶς εἰς τὴν γνῶσιν τὴν προερχομένην ἐκ τῶν αἰσθήσεων εἰς τὴν φανταστικὴν σκέψιν εἰς τὴν ὀργανικὴν μνήμην ἢ τὴν ἐκ συνηθείας.

Ὡς πρὸς τὴν ἐπίδρασιν τοῦ σώματος ἐπὶ τῆς ψυχῆς ὁ Σεβαλιὲ λέγει : «Ὁ Ντεκάρτ προαναγγέλλων τὴν βαθεῖαν θεωρίαν τοῦ Μαλμπράνς καὶ προτρέχων τῆς θεωρίας τοῦ Μπέρξον περὶ τῆς μνήμης λέγει καθαρῶς ὅτι ὁ ψυχικὸς μηχανισμὸς τῆς μνήμης διὰ τῆς κινήσεως τῶν πνευμάτων εἰς τὰ ἴχνη τοῦ ἐγκεφάλου, δὲν εἶναι παρὰ ἡ ἀπλή εὐκαιρία τοῦ ἐνθυμίου συνοδευομένη ἀπὸ τὴν ἀναγνώρισιν, ἡ ὁποία εἶναι ἡ μνήμη τῆς ψυχῆς». (Σεβαλιὲ : Ντεκάρτ σελ. 233).

Ἄθανασία τῆς ψυχῆς.

«Ἡ γνῶσις διὰ τοῦ λογικοῦ μᾶς διδάσκει, λέγει ὁ Ντεκάρτ, ὅτι τὸ πνεῦμα εἶναι διάφορον τοῦ σώματος καὶ ὅτι εἶναι οὐσία καὶ ὡσαύτως ὅτι τὸ ἀνθρώπινον σῶμα, ἐφ' ὅσον διαφέρει τῶν ἄλλων σωμάτων, ὑφίσταται μετασχηματισμοὺς ἐξωτερικῶς καὶ τέλος ὅτι ὁ θάνατος τοῦ σώματος ἐξαρτᾶται μόνον ἀπὸ κάποιον χωρισμὸν ἢ ἀλλαγὴν μορφῆς. Ὡστε δὲν ἔχομεν κανέν ἐπιχείρημα οὔτε κανέν παρὰ-

δειγμα τὸ ὁποῖον νὰ μᾶς πείθῃ ὅτι ὁ θάνατος ἢ ἡ ἐκμηδένισις μιᾶς οὐσίας τοιαύτης ὅπως εἶναι τὸ πνεῦμα ὀφείλει νὰ ἀκολουθήσῃ μίαν αἰτίαν τόσον ἐλαφρὰν καθὼς εἶναι ἡ ἀλλαγὴ τοῦ σχήματος ἢ ὅποια δὲν εἶναι παρὰ μία ιδιότης καὶ μία ιδιότης οὐχὶ τοῦ πνεύματος ἀλλὰ τοῦ σώματος, τὸ ὁποῖον εἶναι πραγματικῶς χωριστὸν τοῦ πνεύματος... Πραῖγμα τὸ ὁποῖον ἀρκεῖ νὰ συμπεράνωμεν ὅτι τὸ πνεῦμα ἢ ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου τόσον ὅσον δύναται νὰ γνωρισθῇ διὰ τῆς φυσικῆς φιλοσοφίας, εἶναι ἀθάνατος. (Ἀπάντ. εἰς τὴν 2αν παρατήρησιν IX, 128). Ἐπίσης ὁ Ντεκάρτ ἔδειξε εἰς τὸ ἔργον : **Σύνοψις τῶν Μετ. Σκέψεων IX, 9—10** ὅτι ἡ ἀθανασία τῆς ψυχῆς γίνεται φανερὰ ἀπὸ τὴν διάκρισιν τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος τόσον καλῶς ὅσον καὶ ἀπὸ τὴν φύσιν τῆς ψυχῆς, ἡ ὅποια δὲν δύναται νὰ ἐννοηθῇ παρὰ ὡς κάτι ἀπλοῦν καὶ ἀδιαίρετον. Ἡ μεταφυσικὴ ἰδρύει τὸν ἀναγκαῖον ὄρον τῆς ἀθανασίας : διότι τὰ ἐπιχειρήματά της ἀρκοῦν διὰ νὰ δείξουν ἀρκετὰ σαφῶς ὅτι ἐκ τῆς καταστροφῆς τοῦ σώματος δὲν ἔπεται ὁ θάνατος τῆς ψυχῆς. Ἀλλὰ ἡ φυσικὴ εἶναι ἐκείνη ἡ ὅποια ἰδρύει τὸν ἀποχρῶντα ὄρον προμηθεύουσα εἰς ἡμᾶς τὰς πρώτας σκέψεις ἐκ τῶν ὁποίων θὰ συμπεράνωμεν τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς : δηλαδή ὅτι ὅλαι αἱ οὐσῖαι αἱ δημιουργημέναι ἀπὸ τὸν Θεὸν εἶναι ὡς ἐκ τῆς φύσεώς των ἀδιάφθοροι, ἀλλ' ὅτι τὸ σύνολον μόνον τῶν σωμάτων ἢ τὸ σῶμα λαμβανόμενον γενικῶς «εἶναι οὐσία καὶ συνεπῶς δὲν καταστρέφεται καθόλου», εἰς τρόπον ὥστε ἓν σῶμα ἰδιαιτέρως, καθὼς τὸ ἀνθρώπινον σῶμα δύναται νὰ γεννηθῇ ἢ νὰ καταστραφῇ διὰ τῆς ἀλλαγῆς τῶν μερῶν τῆς οὐσίας· ἐνῶ ἡ **ἀτομικὴ** ψυχὴ εἶναι καθαρὰ οὐσία ἡ ὅποια εἶναι πάντοτε ἡ ἴδια ἂν καὶ τὰ συμβεβηκότα της ἀλλάσσουν· ἐξ οὗ συμπεραίνομεν ὅτι εἶναι ἀθάνατος ὡς ἐκ τῆς φύσεώς της (Σύνοψις Μετ. Σκ. VII, 13—14).

Πρὸς τούτοις ἄλλα ἐπιχειρήματα διὰ τῶν ὁποίων βεβαιοῦται ἡ ἀθανασία τῆς ψυχῆς εἶναι ἐκεῖνα τὰ ὅποια βασίζονται ἐπὶ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ ὡς ἐγγυητοῦ τρόπον τινὰ τῆς ἀληθείας τῶν ἰδεῶν μας. Εἰς τὸ ὅτι μερικοὶ ἄνθρωποι ἐμποδίζονται νὰ πιστεύσουν εἰς τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς προβάλλει δύο λόγους : ὅτι οἱ ἄνθρωποι οὗτοι παραδέχονται ὡς ὁμοίαν τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν ψυχὴν τῶν ζώων καὶ ὅτι προβάλλουν ἀντίδρασιν εἰς τὴν ἀλήθειαν, προκατειλημμένοι ὅπως εἶναι ἀπὸ τὰς γνώσεις τῆς παιδικῆς τῶν ἡλικίας.

Η ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΗ ΤΟΥ ΝΤΕΚΑΡΤ. ΘΕΟΣ

Τὸ κεφάλαιον τοῦτο δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο, ὅπως λέγει ὁ Σεβαλιέ, παρὰ «ἡ προσπάθεια τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος νὰ προσεγγίσῃ τὸν Θεόν. Τρομακτικὴ πραγματικῶς προσπάθεια ὅταν σκεφθῶμεν ὅτι διὰ τῶν ἐννοιῶν καὶ τῶν λέξεων προσπαθεῖ τὸ πνεῦμα νὰ φθάσῃ τὸν Θεόν καὶ νὰ δώσῃ μίαν ἰδέαν, ὅσον εἶναι δυνατὸν ἀκριβῆ.»

Ὅσον τρομακτικὴ καὶ ἂν εἶναι ἡ προσπάθεια αὕτη διὰ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα πρέπει νὰ γίνῃ ἐκ μέρους τῆς φιλοσοφίας διότι ὅπως πιστεύει ὁ Ντεκάρτ, μὲ τὴν ἄγνοιαν τοῦ Θεοῦ «οὐδενὸς πράγματος θὰ ἔχωμεν σαφῆ ἰδέαν.» (Αἱ Ἀρχαὶ τῆς Φιλ. I, 13).

Αἱ ἀποδείξεις περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ.

Αἱ ἀποδείξεις περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸν Ντεκάρτ διαιροῦνται εἰς δύο μέρη: εἰς τὸ ἓν μέρος ἀποδεικνύει τὴν ὑπαρξιν τοῦ Θεοῦ διὰ τῶν ἀποτελεσμάτων του, εἰς τὸ δεύτερον ἀποδεικνύει τὴν ὑπαρξιν τοῦ Θεοῦ δι' αὐτῆς τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ. Τὸ πρῶτον μέρος πάλιν ὑποδιαιρεῖται εἰς δύο μέρη, τὸ μέρος εἰς τὸ ὁποῖον ἀποδεικνύεται ἡ ὑπαρξιν τοῦ Θεοῦ, διὰ τῆς ὑπάρξεως ἐντός μας τῆς ἰδέας τοῦ τελείου, καὶ τὸ δεύτερον μέρος εἰς τὸ ὁποῖον ἀποδεικνύεται ἡ ὑπαρξιν τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς ὑπάρξεως ὄντων ἀτελῶν, τὰ ὁποῖα ἔχουν τὴν ἰδέαν τῆς τελειότητος.

Πρῶτη ἀπόδειξις περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ.

Ἄς ἀκολουθήσωμεν τὴν σκέψιν τοῦ Ντεκάρτ, ὅπως αὕτη ἐκτυλίσσεται εἰς τὸ τρίτον μέρος τῶν Μεταφυσικῶν Σκέψεων.

Εἶμαι πράγμα τὸ ὁποῖον σκέπτεται, καὶ γνωρίζω καλῶς τί

είναι ἓν σκεπτόμενον πρᾶγμα : εἶναι «πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἀμφιβάλλει, βεβαιώνει, ἀρνεῖται, γνωρίζει ὀλίγα πράγματα, ἀγνοεῖ πολλὰ ἐξ αὐτῶν, ἀγαπᾷ, μισεῖ, θέλει, δὲν θέλει, φαντάζεται ἐπίσης καὶ αἰσθάνεται.» Ἰννορίζω ἐπίσης ποῖον εἶναι τὸ κριτήριον τῆς βεβαιότητος. Εἶναι ὁ κανὼν «ὅτι ὅλα τὰ πράγματα τὰ ὁποῖα ἀντιλαμβάνομαι πολὺ σαφῶς καὶ εὐδιακρίτως, εἶναι ὅλα ἀληθῆ». Ἐν τούτοις παρατήρησα εἰς μερικάς περιπτώσεις κατὰ τὰς ὁποίας πρόκειται νὰ ἐξέλθω ἐκ τοῦ ἑαυτοῦ μου, ἢ βεβαιότητος ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ Θεοῦ. Πρέπει λοιπὸν νὰ φθάσω εἰς τὴν γνῶσιν τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ιδιοτήτων του. Πρὸς τοῦτο θὰ «διέλθω διὰ βαθμῶν ἐκ τῶν ἐννοιῶν τὰς ὁποίας θὰ εὕρω πρῶτον εἰς τὸ πνεῦμα μου, πρὸς τὰς ἐννοίας ἐκεῖνας τὰς ὁποίας θὰ εὕρω κατόπιν.»

Μεταξὺ τῶν σκέψεών μου μερικαὶ εἶναι ὅπως αἱ εἰκόνες τῶν πραγμάτων, καὶ αὗται κυρίως εἶναι αἱ ἰδέαι, μερικαὶ εἶναι θελήσεις καὶ μερικαὶ κρίσεις. Πρέπει νὰ ἴδωμεν τὰς ἰδέας αὐτὰς διὰ νὰ ἀντιληφθῶμεν ποῖαι εἶναι ἐκεῖναι αἱ ὁποῖαι μᾶς ἀπατοῦν. Τὸ σφάλμα δὲν ὑπάρχει εἰς τὰς ἰδέας ὅταν αὗται λαμβάνονται ὡς ἰδέαι, δὲν ὑπάρχει ἀκόμη οὔτε εἰς τὰς θελήσεις, συνεπῶς μόνον εἰς τὰς κρίσεις ὑπάρχει τὸ σφάλμα.

Ὅταν ὁμως θεωρήσωμεν τὰς ἰδέας οὐχὶ ὡς ἰδέας, ἀλλ' ἐν σχέσει πρὸς τὰ πράγματα τὰ ὁποῖα παριστοῦν, τότε ἐκ τῶν τριῶν εἰδῶν τῶν ἰδεῶν τὰς ὁποίας ἔχομεν, (τὰς προερχομένας ἐκ τῆς φαντασίας, τὰς προερχομένας ἐκ τῶν πραγμάτων, τὰς ἐμφύτους ἰδέας), θὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ἀπὸ τὰς ἰδέας τὰς προερχομένας ἀπὸ τὴν φαντασίαν μας δὲν δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν καμμίαν βεβαίωσιν. Ἀπὸ τὰς ἐμφύτους ἰδέας, καὶ τὰς ἰδέας τὰς προερχομένας ἀπὸ τὰ πράγματα μόνον αἱ ἰδέαι αἱ προερχόμεναι ἀπὸ τὰ πράγματα δύνανται νὰ μὲ φέρουν ταχέως εἰς τὸν σκοπὸν μου. «Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἔχω νὰ κάμω εἶναι νὰ θεωρήσω, ὅσον ἀφορᾷ τὰς ἰδέας αἱ ὁποῖαι ἔρχονται ἀπὸ μερικὰ πράγματα τὰ ὁποῖα εἶναι ἐκτὸς ἐμοῦ, ποῖοι εἶναι οἱ λόγοι οἱ ὁποῖοι μὲ ὑποχρεώνουν νὰ θεωρῶ τὰς ἰδέας αὐτὰς ὁμοίως πρὸς τὰ πράγματα.» Πρῶτον παρατηρῶ ὅτι ἡ διάθεσις ἡ ὁποία μὲ φέρει νὰ πιστεύω ὅτι αἱ ἰδέαι αἱ ὁποῖαι προέρχονται ἀπὸ τὰ πράγματα εἶναι ὅμοιαι πρὸς τὰ πράγματα εἶναι φυσικὴ κλίσις καὶ ὄχι τὸ λογικόν. Ἀλλὰ ἡ φυσικὴ κλίσις εἶναι πάντοτε ἀπατηλή. Δεύτερον, ἀφοῦ γνωρίζω ὅτι αἱ παραστάσεις τῶν αἰσθήσεων προσφέρονται εἰς ἐμὲ χωρὶς τὴν συνδρομὴν τῆς θελήσεως, διότι, εἴτε θέλω εἴτε δὲν θέλω, ἔχω εἰς τὸν νοῦν μου τὴν ἰδέαν τῆς θερμότητος πρὸς

πει νὰ προέρχωνται ἀπὸ ἰδιότητα τὴν ὁποίαν δὲν ἐγνώρισα ἕως τὴν ὥρα καὶ ἡ ὁποία εἶναι ἀνεξάρτητος τοῦ ἑαυτοῦ μου. Τρίτον, γνωρίζω ὅτι αἱ ἰδέαι εἶναι διάφοροι τῶν ἀντικειμένων τὰ ὁποῖα παριστοῦν. Ἔχω πράγματι ἐντός μου «δύο διαφορετικὰς ἰδέας περὶ τοῦ ἡλίου: ἡ μία ὀφείλει τὴν προέλευσίν της εἰς τὰς αἰσθήσεις, καὶ πρέπει νὰ τοποθετηθῆ μεταξύ ἐκείνων τὰς ὁποίας ἀνέφερον. . . ὡς προερχομένης ἔξωθεν, μοῦ φαίνεται δὲ δι' αὐτῆς ἐξαιρετικὰ μικρὸς ἢ ἄλλη λαμβάνεται ἐκ τῶν δεδομένων τῆς ἀστρονομίας. . . δι' αὐτῆς δὲ μοῦ φαίνεται πολλὰς φορὰς μεγαλύτερος ἀπὸ ὅλην τὴν γῆν». Ὅλα αὐτὰ μὲ κάμνουν νὰ γνωρίζω, λέγει ὁ Ντεκάρτ, ἀρκετὰ, ὅτι μέχρις αὐτῆς τῆς στιγμῆς δὲν συμβαίνει ἐκ σταθερᾶς κρίσεως καὶ προμελετημένης, ἀλλὰ ἐκ τυφλῆς καὶ αὐθαιρέτου ὠθήσεως ὅτι ἐπίστευσα, πῶς ὑπῆρχον πράγματα ἔξω ἐμοῦ διαφορετικὰ τοῦ εἶναι μου, τὰ ὁποῖα, διὰ τῶν ὀργάνων τῶν αἰσθήσεών μου ἢ διὰ ἄλλου τινὸς μέσου τὸ ὁποῖον ἠδύνατο νὰ εἶναι, ἔστειλλον εἰς ἐμὲ τὰς ἰδέας των ἢ τὰς εἰκόνας των καὶ ἐνετύπωνον εἰς ἐμὲ τὰς εἰκόνας των».

Τοιοιουτρόπως ἡ ἐξέτασις τῶν ἰδεῶν τῶν προερχομένων ἀπὸ τὰ πράγματα δὲν κατέληξε εἰς τίποτε. Ἐπιχειρεῖ λοιπὸν νὰ ἀκολουθήσῃ νέαν ὁδὸν καὶ στρέφεται πρὸς τὰς ἐμφύτους ἰδέας. «Ἀλλὰ παρουσιάζεται ἀκόμη μία ἄλλη ὁδὸς διὰ νὰ ἀναζητήσωμεν, εἰν μεταξύ τῶν πραγμάτων τῶν ὁποίων ἔχω ἐντός μου τὰς ἰδέας, ὑπάρχουν μερικὰ πράγματα τὰ ὁποῖα ὑφίστανται ἔξω ἐμοῦ».

Εἰς κάθε ἰδέαν, ἐξεταζομένην ὡς ἰδέαν, ὑπάρχουν δύο εἶδη πραγματικότητος. Ἡ ἰδέα εἶναι ἓν γεγονός, μία πρᾶξις τῆς σκέψεως. Ὡς τοιοῦτον γεγονός ἔχει μίαν τυπικὴν πραγματικότητα. Κατόπιν ἡ ἰδέα παρουσιάζει ἓν ἀντικείμενον, ἔχει ἓν περιεχόμενον. Αὐτὸ τὸ περιεχόμενον εἶναι κάτι τὸ πραγματικόν. Ἐφ' ὅσον ἡ ἰδέα περικλείει αὐτὸ τὸ ἀντικείμενον ἔχει μίαν ἀντικειμενικὴν πραγματικότητα.

Ἡ ἀντικειμενικὴ πραγματικότης τῶν ἰδεῶν δὲν εἶναι ἡ ἴδια εἰς ὅλας τὰς ἰδέας, ἀλλὰ κάθε ἰδέα ἔχει ἓνα ἰδικόν της βαθμὸν ἀντικειμενικῆς πραγματικότητος. «Αἱ ἰδέαι ἐκεῖναι αἱ ὁποῖαι μοῦ παριστοῦν οὐσίας εἶναι ἀναμφιβόλως κάτι περὶ πλέον καὶ περιέχουν ἐν ἑαυταῖς, διὰ νὰ ὁμιλήσωμεν τοιοιουτρόπως, περισσότεραν ἀντικειμενικὴν πραγματικότητα ἀπὸ ἐκεῖνας αἱ ὁποῖαι μοῦ παρουσιάζουν μόνον τρόπους ἢ συμβεβηκότα.»

Εἰς τὴν τυπικὴν πραγματικότητα εἴμεθα ἡμεῖς οἱ δημιουργοί,

ἐφ' ὅσον ἀσκοῦμεν τὴν ιδιότητα τοῦ σκέπτεσθαι. Εἰς τὴν ἀντικειμενικὴν πραγματικότητα δημιουργὸς εἶναι τὸ ἀντικείμενον· «ὅσον δὴποτε ἀτελὴς καὶ ἂν εἶναι ὁ τρόπος τοῦ εἶναι διὰ τοῦ ὁποίου ἐν πρᾶγμα ὑπάρχει ἀντικειμενικῶς εἰς τὸν νοῦν διὰ τῆς ιδέας του, βεβαίως δὲν δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ὅτι αὐτὸς ὁ τρόπος τοῦ εἶναι εἶναι τίποτε, οὔτε κατὰ συνέπειαν ὅτι αὕτη ἡ ιδέα προέρχεται ἐκ τοῦ μηδενός».

Τί πρέπει λοιπὸν νὰ εἶναι μία αἰτία διὰ νὰ εἶναι ἐρμηνεύσιμος ; «...εἶναι πρᾶγμα τὸ ὁποῖον εἶναι φανερόν εἰς τὸ λογικόν ὅτι πρέπει νὰ ὑπάρχη διὰ τὸ ὀλιγώτερον τόση πραγματικότης εἰς τὴν ποιητικὴν αἰτίαν ὥσθ καὶ εἰς τὸ ἀποτέλεσμά της : διότι πόθεν τὸ ἀποτέλεσμα δύναται νὰ ἔχη τὴν πραγματικότητα παρὰ ἀπὸ τὴν αἰτίαν του ; καὶ πῶς αὕτη ἡ αἰτία θὰ ἦτο δυνατόν νὰ τῆς μεταβιβασθῇ ἂν δὲν τὴν εἶχε ἐντὸς της ; Καὶ ἐκ τούτου ἔπεται ὅχι μόνον ὅτι τὸ μηδὲν δὲν δύναται νὰ δημιουργήσῃ τίποτε, ἀλλ' ἀκόμη καὶ τοῦτο, ὅτι τὸ τελειότερον, δηλαδή ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον περιέχει ἐν αὐτῷ περισσότεραν πραγματικότητα δὲν δύναται νὰ εἶναι συνέπεια καὶ ἐξάρτημα τοῦ ἀτελεστέρου. Καὶ ἡ ἀλήθεια αὕτη εἶναι σαφὴς καὶ προφανὴς ὅχι μόνον εἰς τὰ ἀποτελέσματα τὰ ὁποῖα ἔχουν αὐτὴν τὴν πραγματικότητα, τὴν ὁποίαν οἱ φιλόσοφοι καλοῦν τυπικὴν, ἀλλ' ἀκόμη εἰς τὰς ιδέας ὅπου θεωροῦν μόνον τὴν πραγματικότητα τὴν ὁποίαν ὀνομάζουν ἀντικειμενικὴν». (3η Μετ. Σκ. ΙΧ, 32).

Ἄς ἐξετάσωμεν λοιπὸν, ὑπὸ τὸ φῶς αὐτῆς τῆς ἀρχῆς, τὴν ἀντικειμενικὴν πραγματικότητα τῆς ιδέας τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία εἶναι ἐξ ὅλων τῶν ἐδεῶν, ἡ πλέον πραγματικὴ, ἡ πλέον θετικὴ καὶ ἡ πλέον ἀληθὴς ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἔχει ὡς ἀντικείμενον τὸ ἄπειρον καὶ τέλειον Ὄν. Καὶ διερωτώμεθα πόθεν τὸ πνεῦμα ἔχει ταύτην τὴν ιδέαν ; Ἐνῶ αἱ ἄλλαι ιδέαι δὲν ἔχουν τὴν ὑπαρξίν των παρὰ ἀπὸ ἐμέ, εἶναι φανερόν ὅτι ἡ ιδέα τοῦ Θεοῦ, μὲ ὅλας τὰς ιδιότητας τὰς ὁποίας φέρει μεθ' ἑαυτῆς, δὲν δύναται νὰ ἔχη τὴν προέλευσίν της ἐκ τοῦ ἑαυτοῦ μου ; «διότι ἀκόμη καὶ ἂν ἡ ιδέα τῆς οὐσίας εἶναι ἐντὸς μου, ἐξ αὐτοῦ τοῦ γεγονότος ὅτι εἶμαι οὐσία, δὲν θὰ εἶχον τὴν ιδέαν μιᾶς ἀπείρου οὐσίας, ἐγὼ ὁ ὁποῖος εἶμαι ὄν πεπερασμένον, ἂν δὲν ἐτίθετο ἐντὸς μου αὕτη ἡ ιδέα ἀπὸ κάποια οὐσίαν ἡ ὁποία νὰ ὑπῆρξε ἀληθῶς ἄπειρος». (3η Μετ. Σκέψις. Λόγος περὶ τῆς μεθόδου 4ο μέρος). Μὲ ἄλλας λέξεις, ἡ ἀντικειμενικὴ πραγματικότης τῆς ιδέας τοῦ Θεοῦ δὲν δύναται νὰ ἐρμηνευθῇ παρὰ διὰ μιᾶς αἰτίας ἡ ὁποία ἔχει τυπικῶς, δηλαδή ἐντὸς της ὀλόκλη-

ρον τὴν πραγματικότητα ἢ ὅποια εὐρίσκεται *ἀντικειμενικῶς* εἰς τὴν ἰδέαν.

« Ὑπολείπεται μόνον, λέγει ὁ Ντεκάρτ, νὰ ἐξετάσωμεν κατὰ ποῖον τρόπον ἀπέκτησα αὐτὴν τὴν ἰδέαν. Διότι δὲν τὴν ἔλαβον ἐκ τῶν αἰσθήσεων καὶ ποτὲ δὲν μοῦ προσεφέρθη παρὰ τὴν προσδοκίαν μου, καθὼς συμβαίνει μὲ τὰς ἰδέας τῶν αἰσθητῶν πραγμάτων, ὅταν αὐτὰ τὰ πράγματα παρουσιάζονται ἢ φαίνονται νὰ παρουσιάζονται εἰς τὰ ἐξωτερικὰ ὄργανα τῶν αἰσθήσεών μου. Δὲν εἶναι προσεῖα αὐτῇ ἡ ἰδέα καθαρὰ δημιουργία τῆς φαντασίας. Καὶ κατὰ συνέπειαν δὲν μένει ἄλλο τίποτε νὰ εἶπω, παρὰ ὅτι ἡ ἰδέα περὶ τοῦ Θεοῦ, ὅπως συμβαίνει μὲ τὴν ἰδέαν περὶ τοῦ ἑαυτοῦ μου, ἐγεννηθῆ καὶ παρήχθη ὁμοῦ μὲ ἐμέ· εὐθὺς ὡς ἐδημιουργήθη. Καὶ βεβαίως, δὲν πρέπει νὰ εὕρω ἀλλόκοτον τὸ ὅτι ὁ Θεός, δημιουργῶν, ἐμὲ ἔθεσεν ἐντὸς μου αὐτὴν τὴν ἰδέαν διὰ νὰ εἶναι αὕτη, ὡς τὸ σῆματ οὗ δημιουργοῦ, χαραγμένη ἐπὶ τοῦ ἔργου του ».

Δευτέρα ἀπόδειξις περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ.

Ἐρχόμεθα τώρα εἰς τὴν δευτέραν ἀπόδειξιν. Θέλω « νὰ ἐξετάσω ἂν ἐγὼ ὁ ἴδιος ὁ ὅποιος ἔχω αὐτὴν τὴν ἰδέαν τοῦ Θεοῦ, ἠδυνάμην νὰ ὑπάρχω ἂν δὲν ὑπῆρχε Θεός. Καὶ διερωτῶμαι πόθεν θὰ εἶχον τὴν ὑπαρξίν μου ; » Εἶναι φανερόν ὅτι δὲν ὀφείλω τὴν ὑπαρξίν μου εἰς τὸν ἑαυτόν μου, διότι ἂν ἦμην ἰκανὸς νὰ δώσω εἰς τὸν ἑαυτόν μου ὑπαρξίν, θὰ ἔδιδον ταυτοχρόνως ὅλας τὰς τελειότητας αἱ ὅποιαι μοῦ λείπουν.

Ἐξ ἄλλου ἀντιλαμβάνομαι καλῶς ὅτι δὲν ὑφίσταμαι ἐκ τοῦ ἑαυτοῦ μου, οὔτε δύναμαι νὰ διατηρηθῶ καθ' ὅλας τὰς στιγμὰς καθ' ἃς διαρκεῖ ἡ ζωὴ μου. Πράγματι « ὀλόκληρον τὸ διάστημα τῆς ζωῆς μου δύναται νὰ διαιρεθῇ εἰς ἀπειρίαν στιγμῶν τῶν ὁποίων οὐδεμία νὰ ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἄλλης εἰς τρόπον ὥστε, τὸ γεγονὸς ὅτι προηγουμένως ὑπῆρξα δὲν ἔχει ὡς συνέπειαν τὸ ὅτι δύναμαι τώρα νὰ ὑπάρχω, ἂν δὲν ὑπάρχη εἰς αὐτὴν τὴν στιγμὴν κάποια αἰτία ἢ ὅποια μὲ δημιουργεῖ, δηλαδὴ μὲ διατηρεῖ », διότι εἶναι φανερόν ὅτι ἡ διατήρησις δὲν εἶναι ἄλλό τι, παρὰ μία ἐξακολουθητικὴ δημιουργία καὶ ἔχει τὴν ἴδιαν δύναμιν τὴν ὅποιαν ἔχει αὐτῇ ἡ δημιουργία. Ὡστε ἀρκεῖ νὰ διερωτηθῶ διὰ νὰ παρατηρήσω ὅτι δὲν

ἡδυνάμην κνὰ ἐνεργήσω εἰς τρόπον ὥστε ἐγὼ ὁ ὁποῖος ὑπάρχω τώρα, νὰ εἶμαι ἀκόμη εἰς τὸ μέλλον. . . . καὶ ἐντεῦθεν γνωρίζω ἀσφαλῶς ὅτι ἐξαρτῶμαι ἀπὸ ὄν διαφορετικὸν ἀπὸ ἐμέ». (Μετ. Σκ. ΙΧ, 19). Μήπως προέρχομαι ἀπὸ τοὺς γονεῖς μου ; ἀλλὰ δὲν εἶναι αὐτοὶ οἱ ὁποῖοι μὲ διατηροῦν ἢ μὲ καθιστοῦν ὄν σκεπτόμενον. Ἐὰν ἐξακολουθήσω οὕτω σκεπτόμενος, ἀπὸ αἰτίας εἰς αἰτίαν θὰ εὔρω τὴν τελευταίαν αἰτίαν καὶ ἡ αἰτία αὕτη εἶναι ὁ Θεός.

Ἡ ἀπόδειξις αὕτη, λέγει ὁ Σεβαλιέ, ἡ ὁποία εἶναι ἐξ ὄλων ἢ πλέον πειστικῆ, παρουσιάζει μεγάλην ἀναλογίαν μὲ τὴν ἀπόδειξιν τὴν ὁποίαν ὁ Ἅγιος Θωμᾶς ὀνομάζει ἀπόδειξιν «ex ratione causae efficientis» εἰς τὸ ἔργον του : Summa theologiae (I μ. q. 2α 3). Παραμένει ὁμοῦ πρωτότυπος καὶ διαφέρει ἀπὸ τὴν ἀπόδειξιν αὐτὴν κατὰ τὸ ὅτι ὁ Ντεκάρτ τὴν ἐφαρμόζει οὐχὶ εἰς τὸν κόσμον, τοῦ ὁποῖου ἡ ὑπαρξις δὲν τοῦ εἶναι ἀκόμη γνωστὴ μετὰ βεβαιότητος, ἀλλὰ ἀποκλειστικῶς εἰς τὸ ἐγώ, τοῦ ὁποῖου ἡ ὑπαρξις ἔχει ἀποκαλυφθῆ κατὰ τρόπον προφανῆ διὰ τῆς σκέψεως.

Τρίτη ἀπόδειξις περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ.

Ὀντολογικὴ ἀπόδειξις τοῦ Θεοῦ ἢ ἀπόδειξις τοῦ Θεοῦ ὡς ἐκ τῆς οὐσίας του. Ἡ ὑπαρξις τοῦ Θεοῦ ἀφοῦ ἡδραιώθη διὰ τῆς διπλῆς ἀποδείξεως τῆς αἰτιότητος «θὰ ζητήσω μετὰ τοῦτο ἄλλας ἀληθείας», λέγει ὁ Ντεκάρτ «καὶ ἔχων ὑπ' ὄψιν τὸ ἀντικείμενον τῶν γεωμετρῶν, τὸ ὁποῖον ἀντελαμβάνομαι ὡς σῶμα συνεχὲς ἢ ὡς διάστημα ἀπεριορίστως ἐκτεταμένον εἰς μῆκος, πλάτος καὶ ὕψος ἢ βάθος, διαιρετὸν εἰς διάφορα μέρη τὰ ὁποῖα ἡδύναντο νὰ ἔχουν διάφορα σχήματα καὶ μεγέθη, νὰ κινοῦνται ἢ νὰ μετατίθενται μὲ κάθε τρόπον, διότι οἱ γεωμέτραι ὑποκαθιστοῦν ὅλα αὐτὰ εἰς τὸ ἀντικείμενον των, διέτρεξα μερικὰς ἐκ τῶν ἀπλουστέρων ἀποδείξεων. Καὶ προσέξας ὅτι αὕτη ἡ μεγάλη βεβαιότης τὴν ὁποίαν ὁ κόσμος ἀποδίδει εἰς αὐτὰς τὰς ἀποδείξεις ὑφίσταται διότι τὰς ἀντιλαμβάνονται σαφῶς συμφώνως πρὸς τὸν κανόνα τὸν ὁποῖον εἶπον, παρατήρησα ὡσαύτως ὅτι δὲν ὑπῆρχε τίποτε εἰς αὐτὰς τὸ ὁποῖον νὰ μὲ ἐβεβαίου διὰ τὴν ὑπαρξιν τοῦ ἀντικειμένου των. Διότι, παραδείγματος χάριν, ἐβλεπον καλῶς ὅτι ὑποθέτων ἓν τρίγωνον ἔπρεπε αἱ τρεῖς γωνίαι του νὰ εἶναι ἴσαι μὲ δύο ὀρθάς, ἀλλὰ δὲν ἐβλε-

πον τίποτε διὰ τοῦτο τὸ ὁποῖον νὰ μὲ ἐβεβαίωσεν ὅτι ὑπῆρχε εἰς τὸν κόσμον κανὲν τρίγωνον. Ἐνῶ ὅταν ἤθελον νὰ ἐξετάσω τὴν ιδέα τὴν ὁποῖαν εἶχον περὶ ἐνὸς τελείου ὄντος, εὔρισκον ὅτι ἡ ὑπαρξίς συμπεριλαμβάνετο εἰς τοῦτο κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον κατὰ τὸν ὁποῖον συμπεριλαμβάνετο εἰς τὴν ιδέα ἐνὸς τριγώνου ἢ γνῶσις ὅτι αἱ γωνίαι του ἰσοῦνται μὲ δύο ἄλλας ἢ συμπεριλαμβάνετο εἰς τὴν ιδέα μιᾶς σφαίρας ἢ γνῶσις ὅτι τὰ μέρη τῆς ἐπιφανείας της ἀπέχουν ἐξ ἴσου ἀπὸ τοῦ κέντρου καὶ ἀκόμη σιφέστερον καὶ κατὰ συνέπειαν εἶναι τόσον βέβαιον ὅτι ὁ Θεός, τὸ τέλειον τοῦτο ὄν, εἶναι ἢ ὑπάρχει, ὥστε οὐδεμία ἀπόδειξις τῆς γεωμετρίας ἠδύνατο νὰ ὑπάρχη.

Μὲ ἄλλας λέξεις ἡ ιδέα τοῦ τριγώνου μᾶς ἀναγκάζει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι τὸ τρίγωνον ἔχει τὰς ιδιότητες τὰς ὁποίας ἔχει ἓν τρίγωνον, δηλαδή σχῆμα καὶ οὐσίαν». (5η Μετ. Σκ. VII, 64 IX, 51).

Ἀλλ' ἡ ιδέα αὐτὴ δὲν μὲ πείθει διὰ τὴν ὑπαρξίν τοῦ ἀντικειμένου τὸ ὁποῖον τὸ τρίγωνον παριστᾷ. Ἀντιθέτως εἰν ἐξετάσω τὴν ιδέα ἢ τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ σιφέστατα καὶ εὐδιακρίτως ὅτι ἡ παρούσα καὶ αἰωνία ὑπαρξίς εἶναι ιδιότητες αἱ ὁποῖαι ἀνήκουν εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ ἀφοῦ ἡ ὑπαρξίς δὲν δύναται νὰ χωρισθῇ ἀπὸ τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, ὅπως ἀπὸ τὴν φύσιν τοῦ τριγώνου δὲν δύναται νὰ χωρισθοῦν αἱ ιδιότητές του. (Ἀπάντ. εἰς τὴν 1ην παρατήρ. VII 115. IX, 91). Ὡστε δύναμαι νὰ εἶπω ὅτι ἡ βεβαιότης τῆς ὑπαρξεως τοῦ Θεοῦ εἶναι κατὰ τὸν Ντεκάρτ τόσον ἀπόλυτος, ὅπως εἶναι ἀπόλυτοι αἱ γεωμετρικαὶ ἀποδείξεις καὶ ἀκόμη περισσότερον, διότι ἡ ὑπαρξίς τοῦ Θεοῦ εἶναι βεβαιότης *πραγματικῆ* καὶ οὐχὶ βεβαιότης *τυπικῆ*, διότι συνεπάγεται *ἀναγκαιότητα σκέψεως*.

Διερωτᾶται ὅμως τις, εἰν δὲν ὑπάρχη εἰς τὸν κόσμον τίποτε τὸ ὁποῖον νὰ εἶναι περισσότερον φανερόν καὶ βέβαιον ἀπὸ τὴν ὑπαρξίν τοῦ Θεοῦ πόθεν προέρχεται τὸ ὅτι ὑπάρχουν πολλοὶ οἱ ὁποῖοι εἶναι πεπεισμένοι ὅτι εἶναι δυσκολία νὰ τὸν γνωρίσουν ;

Ὁ Ντεκάρτ ἀπαντᾷ εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο, ὡς ἐξῆς : Ἐάν μερικοὶ δοκιμάζουν δυσκολίαν εἰς τὸ νὰ γνωρίσουν τὸν Θεὸν καὶ τὴν ψυχὴν των τοῦτο συμβαίνει «διότι δὲν ὑψώνουν ποτὲ τὸ πνεῦμα των πέραν τῶν αἰσθητῶν πραγμάτων» κάμνοντες ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον καὶ μερικοὶ φιλόσοφοι παραδέχονται, ὅτι δὲν ὑπάρχει τίποτε εἰς τὸ λογικὸν τὸ ὁποῖον νὰ μὴ ὑπῆρχε πρότερον εἰς τὰς αἰσθήσεις. Καὶ μοῦ φαίνεται ὅτι ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι θέλουν νὰ μεταχειρισθοῦν τὴν φαντασίαν των διὰ νὰ γνωρίσουν καὶ τὸν Θεὸν καὶ τὴν ψυχὴν των κάμνουν τὸ ἴδιον μὲ ἐκείνους οἱ ὁποῖοι διὰ νὰ ἀκούσουν τοὺς ἤχους

ἢ νὰ αἰσθανθοῦν τὰς ὁσμάς θὰ μετεχειρίζονται τοὺς ὀφθαλμούς των. (Λόγος περὶ τῆς Μεθοδ. 4ον μέρ, VI, 37). Ὑπέροχοι σκέψεις, λέγει ὁ Σεβαλιέ (Ντεκάρτ σελ. 288), εἰς τὰς ὁποίας ὁ Ντεκάρτ καταρρίπτει τὸ κεκρυμμένον σόφισμα ὅλων ἐκείνων οἱ ὅποιοι ἀρνοῦνται τὸν Θεόν, τὸ ὅποιον συνοψίζεται εἰς τὰ ἑξῆς; Δείξατέ μου τὸν Θεόν! ἔφ' ὅσον δὲν θὰ τὸν ἐγγίσω καὶ δὲν θὰ τὸν μετρήσω δὲν θὰ πιστεύσω ὅτι ὑπάρχει.

Ἐπίσης χωρὶς ἀνάγκην ἀποδείξεως δυνάμεθα νὰ παραιδεχθῶμεν τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Θεοῦ, ἀρκεῖ νὰ στηριχθῶμεν ἐπὶ τῆς βασικῆς ἀληθείας.

Ἄφοῦ γὰρ ἄπειρον ἔχει ὑπεροχὴν ἐπ' ἐμοῦ, ἀφοῦ μαῦ δίδει κίνησιν διὰ νὰ προχωρῶ πρὸς τὰ ἐμπρός, ἀναγνωρίζω ὅτι τὸ ἄπειρον εἶναι ἐκτὸς ἐμοῦ. Καὶ ἐπειδὴ ὑπάρχει τὸ ἄπειρον ἐννοῶ διατὶ ἐγὼ ὁ ὅποιος εἶμαι πεπερασμένος δὲν δύναμαι νὰ τὸ κατανοήσω. (Αἱ Ἀρχαὶ τῆς Φιλ. I, 19). Ἐὰν δὲ ἠδυνάμην νὰ τὸ ἐννοήσω δὲν θὰ ἦτο ἄπειρον καὶ δὲν θὰ ὑπῆρχε παρὰ εἰς τὸ λογικόν μου. Ἐὰν λοιπὸν στηριχθῶμεν εἰς τὴν ἀλήθειαν αὐτὴν καὶ θελήσωμεν νὰ ἀποθαυμάσωμεν τὴν ψυχὴν» (ἐπιστολ. εἰς Μερσέν 6 Μαρτίου 1630, I, 150) θὰ ἴδωμεν θετικώτατα καὶ «χωρὶς κανένα συλλογισμόν καὶ ἀπόδειξιν» ὅτι ὁ Θεὸς ὑπάρχει καὶ αὐτὸ τὸ συμπέρασμα δὲν θὰ εἶναι ὀλιγώτερον σαφές καὶ προφανές ἀπὸ τὸ ὅτι ὁ ἀριθμὸς δύο εἶναι ἄρτιος. (Ἀπάντησις εἰς τὴν 2αν παρατ. 5η ἐρώτησις (VII 163 IX, 126).

Ἀλλὰ εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν πρέπει νὰ εἴμεθα ἀπηλλαγμένοι κάθε προκαταλήψεως, νὰ ἔχωμεν τὴν δύναμιν νὰ ἀποσπάσωμεν τὸ πνεῦμα μας ἀπὸ τὰς αἰσθήσεις μας καὶ τὴν δύναμιν νὰ ἀπαλλαγῶμεν ἀπὸ τὴν ἀλαζονείαν καὶ τὸ πνεῦμα τῆς ἀντιφάσεως.

Ο ΝΤΕΚΑΡΤ ΥΠΟ ΤΟ ΦΩΣ ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΟΥ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ

Ἄς ἴδωμεν ποία εἶναι ἡ συμβολὴ τοῦ Ντεκάρτ εἰς τὴν Μεταφυσικὴν, τὴν Ἠθικὴν, τὴν Ψυχολογίαν καὶ εἰς τὴν Λογικὴν.

α') **Μεταφυσική.** Εἰς τὴν μεταφυσικὴν ἀνήκει ἡ θαυμαστὴ σύνθεσις τῆς γνώσεως τοῦ ἐγὼ μὲ τὴν γνῶσιν τοῦ Θεοῦ, τῶν δύο αὐτῶν ἀδιαχωρίστων ἀληθειῶν τῶν ὁποίων ἡ ἄμεσος ἔνωσις τοῦ παρουσιάσθη μὲ τὸν χαρακτῆρα τῆς ἀπολύτου βεβαιότητος τῆν

νύκτα τῆς 10ης Νοεμβρίου τοῦ 1619. Μία ἄλλη καινοτομία εἶναι ἡ ἐξῆς : Ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Ντεκάρτ ἡ φιλοσοφία ἐκινεῖτο μεταξὺ τοῦ σκεπτικισμοῦ καὶ τῆς ἀποκαλύψεως. Οἱ φιλόσοφοι λοιπὸν ἔκλινον πότε ὑπὲρ τοῦ σκεπτικισμοῦ καὶ πότε ὑπὲρ τῆς ἀποκαλύψεως. Μερικοὶ μόνον φιλόσοφοι ἢ σοφοὶ ὅπως ὁ Γαλιλαῖος, ὁ Κοπέρνικος, ὁ Τελέζιος, ὁ Βάκων, ὁ Μπροῦνο κατώρθωσαν νὰ διαφύγουν αὐτὴν τὴν ἔλξιν.

Ὁ Ντεκάρτ μὲ δὴν τὴν συναίσθησιν τοῦ τί θέλει τοῦ τί πρέπει νὰ κάμῃ, ἰδρύει μίαν φιλοσοφίαν ἀνεξάρτητον πλέον ἀπὸ τὸν σκεπτικισμὸν καὶ τὴν ἀποκάλυψιν.

Ἐπίσης ἔχομεν νὰ προσθέσωμεν καὶ τοῦτο ὑπὲρ τοῦ Ντεκάρτ. Ἐνῶ ἡ ἀρχαία ἐποχὴ ὅπως καὶ ὁ Μεσαίων ἐταύτιζε τὸ ὄν καὶ τὴν σκέψιν, τὸ πραγματικὸν καὶ τὴν γνῶσιν, ὁ Ντεκάρτ ἀντιθέτως διαχωρίζει αὐτὰ τὰ δύο πράγματα, κόπτων τὸν δεσμὸν ὃ ὁποῖος τὰ συνέδεε ἀδιαχωρίστως καὶ ἀνοίγει δρόμον εἰς τὸν ἰδεαλισμὸν τῶν νεωτέρων.

β' ἠθικῆ. Ὁ Ντεκάρτ πιστεύει ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον βραδύτερον παραδέχεται καὶ ὁ Κάντ· ὅτι τὸ ὑπέρτατον ἀγαθὸν εἶναι ἡ καλὴ θέλησις. Καὶ εἶναι ἐξαιρετος ἡ σκέψις αὕτη τοῦ Ντεκάρτ ὅχι διότι ὁ Κάντ συμβαίνει νὰ ἔχῃ τὴν ἰδίαν γνώμην, ἀλλὰ διότι γνωρίζομεν ὅτι ἡ ἠθικὴ ἀξία τῶν πράξεων δὲν εἶναι οὔτε εἰς αὐτὴν τὴν πράξιν οὔτε εἰς τὸ ἀντικείμενον τῆς πράξεως, ἀλλὰ εἰς τὴν θέλησιν ἢ ὁποῖα τὴν συνοδεύει.

Ἐπίσης οἱ κανόνες τῆς ἠθικῆς τοῦ οἱ περιλαμβανόμενοι εἰς τὸν λόγον περὶ τῆς Μεθόδου ὅπως καὶ μέγα μέρος τοῦ συγγράμματος τούτου εἶναι τόσον ζωνταναὶ ὅσον καὶ κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς ἐμφανίσεώς των.

γ' Ψυχολογία. Ὁ Ντεκάρτ ἐξέρχεται τῆς ἀμφιβολίας διὰ τοῦ cogito ergo sum καὶ εἰς τὸν τύπον αὐτὸν εὕρισκει τὸν τύπον τοῦ προφανοῦς. Δηλαδή εἶναι ὁ ἰδρυτὴς τῆς ψυχολογίας ἐννοουμένης ὡς ἐπιστήμης τῶν φαινομένων τῆς ψυχῆς.

Ἐἶδον τί κάμνει ὁ Ντεκάρτ διὰ τοῦ ἔργου του **Ψυχικά ἀπάθη**. Εἰς τὴν ψυχολογίαν παρασκευάζει τὴν φυσιολογικὴν ψυχολογίαν τῶν ἡμερῶν μας, προπαρασκευάζει τὴν ἐμπειρικὴν ψυχολογίαν τοῦ Λόκ, προπαρασκευάζει τὴν πνευματιστικὴν μεταφυσικὴν τοῦ Λάιμπνιτς καὶ τέλος προπαρασκευάζει τὴν κριτικὴν τοῦ Κάντ.

(Ζανὲ ἱστορ. τῆς φιλοσ. σελ. 31). Ἡ φυσιολογία ἐπίσης τῶν αἰσθήσεων εἶναι ἀξιόλογον ἔργον τοῦ Ντεκάρτ.

Προκειμένου περὶ τῆς φανταστικῆς μνήμης καὶ τῶν συναισθημάτων αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ Ντεκάρτ λέγει (Ἀμελὲν : τὸ σύστημα τοῦ Ντεκάρτ σελ. 285—284) ὅτι ἔδωσε ἀποδείξεις ἐξαιρετικῶς ἰσχυρὰς διὰ τὴν ἔνωσιν τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς «τοιαύτας ὥστε νὰ μὴ ἐνθιμῆται τις νὰ ἀνέγνωσε παρομοίας εἰς ἄλλο μέρος πλέον ἰσχυρὰς καὶ πλέον πειστικὰς». Αὐτὸς ὁ Ἀμελὲν κρίνων τὸ ἔργον τοῦ Ντεκάρτ ἔσ' αὐτοῦ τοῦ σημείου λέγει ὅτι ἀπομακρύνεται τῆς Ἀριστοτελικῆς Σχολῆς εἰς μέγαν βαθμόν. Ἔχει τὴν τιμὴν ἐπίσης (Χοφντιγκ σελ. 246) ὅτι ἔθεσε τὴν συνείδησιν ὡς ἀφετηρίαν, ὅτι ἀνέλυσε καὶ περιέγραψε τὴν ἀντανεκλαστικὴν κίνησιν ὅτι ἐβεβαίωσε ὅτι ἡ ἐνεοργητικότης τῆς ψυχῆς συνδέεται μετὰ τοῦ ἐγκεφάλου καὶ ὅτι συνδέεται ἀμέσως μόνον μετὰ τοῦ ἐγκεφάλου, καὶ τέλος ἔχει τὴν τιμὴν ὅτι ἐξέθεσε τὴν πνευματιστικὴν ψυχολογίαν μὲ μεγάλην καθαρότητα καὶ τελείαν λογικὴν.

δ' Λογική. Εἰς τὴν λογικὴν ὁ Ντεκάρτ ἔδωκε τὰς πλέον ὀρθολογιστικὰς κατευθύνσεις τὰς ὁποίας ἐγνώρισε τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα. Ἴδου διατί : Εἰς τὴν ἀναζήτησιν τῆς μεθόδου δὲν ἱκανοποιεῖται νὰ εὔρη τυχαίως ἓνα δρόμον ὁ ὁποῖος θὰ τὸν φέρῃ πρὸς τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ ζητεῖ ἓνα ἀλάνθαστον κανόνα διὰ νὰ διακρίνη τὸ ἀληθὲς ἀπὸ τὸ ψευδές .

Ἐκεῖνο τὸ σημεῖον τὸ ὁποῖον οἱ περισσότεροι φιλόσοφοι μέμφονται εἰς τὸν Ντεκάρτ καὶ «φθάνουν μέχρι νὰ ἀπορρίψουν τὴν φιλοσοφίαν του, διότι αἱ ἀρχαὶ του εἶναι ἀπλαῖ καὶ εὐκολοί», αὐτὸ ἀκριβῶς ἀποτελεῖ τὴν ἰδιοφυᾶ λογικὴν τοῦ Ντεκάρτ τὴν ὁποίαν οὗτος ἐγκαινιάζει.

Ἄς ἔλθωμεν τώρα εἰς τὰς ἄλλας του ἀναγκαλύψεις. Εἰς τὴν φυσικὴν ὁ Ντεκάρτ εἶναι ὁ πρῶτος ἐκ τῶν νεωτέρων ὁ ὁποῖος ἐδοκίμασε νὰ δώσῃ μίαν μηχανικὴν θεωρίαν τῆς ἐξελίξεως τοῦ συστήματος τοῦ κόσμου. Ἡ φυσιολογία ἐπίσης εἶναι κατὰ τὴν γνώμην του μία ἐπιστήμη ἀπολύτως μηχανικὴ Ὁ Niels Seensen εἰς ἓκ τῶν μεγαλυτέρων ἀνατόμων τοῦ 18ου αἰῶνος ἀναγνώρισε ὅτι ἡ μέθοδος τὴν ὁποίαν ἐγκαινίασε ὁ Ντεκάρτ ἀπέδειξε τὴν ἀνεπάρκειαν ἐκείνων τὰ ὁποῖα ἐδίδασκον προηγουμένως ὡς πρὸς τὴν σπουδαιότητα τῶν διαφόρων ὀργάνων καὶ ἔθεσε μετὰ μεγαλυτέρας καθαρότητος τὰ προβλήματα τὰ ἀναφερόμενα εἰς αὐτὸ τὸ ζήτημα.

Εὐθύς εἰς τὸ 1628 εἶχε καθορίσει τὰς κυριώτερας θεωρίας τῆς ὀπτικῆς, ὅπως φαίνεται εἰς τὸ ἔργον του *Olympica*. Κατόπιν γίνεται ὁ ἰδρυτής τῆς ἀναλυτικῆς γεωμετρίας δηλ. τῆς ἐφαρμογῆς τῆς ἀλγέβρας εἰς τὴν γεωμετρίαν καὶ ὁ ἐφευρέτης τῆς καθολικῆς μαθηματικῆς. Ἀσχολεῖται μὲ μαθηματικὰ προβλήματα καὶ ὀπτικὰ πειράματα μετὰ τοῦ Μυντόρζ. Ἀσχολεῖται εἰς τὴν ἀστρονομίαν μὲ τὸν Μαρέν. Κατασκευάζει τέλος τοὺς ὑπερβολικοὺς φακοὺς μὲ τὸν Φεριέ.

Αὕτη εἶναι ἐν ὀλίγοις ἡ σκέψις τοῦ Ντεκάρτ ἡ ὁποία ἐπροξένησε κατὰ τὴν φράσιν τοῦ Σεβαλιέ «κλονισμόν βαθὺν καὶ διαρκῆ εἰς τὸν κόσμον καὶ ἡ ὁποία ἠύξησε τὴν οὐσιώδη ἀρετὴν παντὸς πνεύματος».

Ἐπροξένησε λέγει κλονισμόν, ἄς προσέξωμεν τὴν λέξιν, ὅχι ὅμως καὶ ρῆξιν μὲ τὸ παρελθόν, ὅπως μερικοὶ τὸν ἐκατηγόρησαν. Πρὸς ἠμῶς εἰς τὸ παρελθόν μέθοδον καταλληλοτέραν πρὸς τὴν νοοτροπίαν καὶ τὴν ἐπιστήμην τῶν χρόνων του.

Ἐπροξένησε κλονισμόν βαθὺν καὶ διαρκῆ. Τί καλύτερον παράδειγμα διὰ τὴν βαθύτητα τοῦ κλονισμοῦ νὰ ἀναφέρωμεν ἀπὸ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον λέγει ὁ Ντεκάρτ (*Garnier* τομ. IV σελ. 14): «Καὶ συμβαίνει συχνάκις ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι ἐδιδάχθησαν ἀπὸ ἐμὲ νὰ περιφρονοῦν καὶ μάλιστα νὰ σφυρίζουν ὅσα οἱ καθηγηταὶ τοὺς διδάσκουν ἀντίθετα πρὸς τὰς θεωρίας μου διότι τὰ εὐρίσκουν ἀντίθετα πρὸς τὸ λογικόν».

Τί καλύτερον δὲ παράδειγμα ὡς πρὸς τὴν διάρκειαν τοῦ καρτεσιανισμοῦ ἀπὸ τὸ γεγονός δτι ἐπὶ αἰῶνας ἐξηκολούθησε ἡ ἐπίδρασις τοῦ Ντεκάρτ; Ὁ Μποσνέ, ὁ Φενελόν, ὁ Ἀρνώ Νικόλ, ὁ Πασκάλ, ὁ Λουί ντὲ λα Φόρζ, ὁ Ἀρνώ Γκιλινέ, ὁ Μαλμπράνς, ὁ Γλανβίλ ὁ Πιερ Ντανιέλ ὁ Υέ, ὁ Πιερ Μπὲλ ὑπῆρξαν Καρτεσιανοὶ παρ' ὅλην τὴν πολεμικὴν τὴν ὁποίαν ἤσκησαν οἱ Θεολόγοι τῶν χρόνων ἐκείνων.

Περατῶν τὴν διατριβὴν μου ταύτην ἱκανοποιοῦμαι ὅτι δίδω εἰς τοὺς σπουδάζοντας τὴν φιλοσοφίαν τὴν εὐκαιρίαν νὰ γνωρίσουν τὸν Ντεκάρτ, τὴν ἐξαιρετικὴν αὐτὴν ἰδιοφυίαν, ἡ ὁποία παραμένει μοναδικὸν παράδειγμα εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας. Κατ' ὄρθωσον πράγματι οὗτος νὰ ἐγκολπωθῆ ὅλα τὰ ζητήματα ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἀπησχόλησαν τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα· γεωμετρίαν, διοπτρικὴν, μετεωρολογίαν, ἀνατομίαν, βοτανικὴν, ζωολογίαν, φιλοσοφίαν. Καὶ τὸ πλεόν θαυμαστὸν εἶναι δτι εἰς ὅλα αὐτὰ, ὅπως λέγει ὁ Μαλμπράνς, ἀνεκάλυψε «εἰς τριάκοντα ἔτη περισσοτέρας ἀληθείας ἀπὸ ὅτι οἱ ἄλλοι φιλόσοφοι εἰς τόσους αἰῶνας». (Ἄναξ. τῆς ἀληθ. σελ. 26—27).